

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Pavλίna Jordanova

Vliv násilí v rodině na vývoj dítěte a jeho projevy v pedagogickém
kontextu

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem výhradně prameny a literaturu uvedenou v seznamu literatury.

V Soběchleběch dne 15. března 2013

.....

Tímto bych moc ráda poděkovala svému vedoucímu práce, Mgr. Tomáši Kadlecovi, a to nejen za odborné vedení, jeho přístup a ochotu, ale také za jeho cenné rady, které mi poskytl při zpracování bakalářské práce. Dále bych touto cestou chtěla poděkovat také celé své rodině, především svému manželovi, za veškerou podporu a pomoc po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	6
1 Násilí a agrese	7
1.1 Pohled na násilí na dětech v minulosti a současnosti	9
2 Rodina a násilí v rodině	10
2.1 Definice rodiny	12
2.2 Typy rodin z hlediska funkčnosti	13
2.3 Základní funkce rodiny	14
2.3.1 Biologicko-reprodukční funkce	15
2.3.2 Ekonomicko-zabezpečovací funkce	15
2.3.3 Funkce emocionální (citová)	16
2.3.4 Funkce socializačně-výchovná	16
3 Domácí násilí	17
3.1 Definice domácího násilí	18
3.2 Znaky domácího násilí.....	18
3.3 Formy domácího násilí	19
3.4 Příčiny domácího násilí	20
3.5 Vliv domácího násilí na děti	21
4 Syndrom CAN	22
4.1 Úvod do syndromu CAN	22
4.2 Rizikové faktory syndromu CAN	24
4.3 Způsoby týrání dětí	27
4.4 Důsledky syndromu CAN.....	29
4.5 Zvláštní formy syndromu CAN	32
4.6 Děti, které přitahují násilí	33
5 Dětská práva a jejich ochrana před týráním, zneužíváním a zanedbáváním ...	34
5.1 Úmluva o právech dítěte	35
5.2 Právní rámec ochrany dětí v České republice.....	36
5.2.1 Listina základních práv a svobod	37
5.2.2 Zákon o rodině	37
5.2.3 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	38

6 Škola a týrané dítě	39
6.1 Definice školy	40
6.2 Projevy syndromu CAN ve školním prostředí a možnosti intervence	40
6.2.1 Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole	44
6.2.2 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních	48
6.3 Týrané, zanedbávané a zneužívané děti ve statistice	49
Závěr	53
Použité zkratky	56
Seznam literatury a zdrojů	57
Seznam příloh	61
Příloha č. 1	62
Příloha č. 2	63
Příloha č. 3	64
Příloha č. 4	65
Příloha č. 5	66
Příloha č. 6	67
ANOTACE	68

Úvod

Jako studentka oboru Pedagogika – sociální práce a novopečená matka jsem si pro svou práci vybrala téma s názvem Vliv násilí v rodině na vývoj dítěte a jeho projevy v pedagogickém kontextu. Nutno dodat, že k této problematice mě zavedlo hned několik spolupůsobících okolností najednou. V první řadě je to samozřejmě zájem o tuto problematiku, který je ovlivněn samotným studiem oboru. Další takovým zlomovým bodem je bezpochyby mé mateřství a nemalý podíl na mém rozhodnutí měla má praxe na oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Bystřici pod Hostýnem. Vzhledem k tomu, že je na toto téma zpracováno bezpočet prací, tak jako studentku pedagogické fakulty se můj zájem v této problematice vyznačil na její vnímání ve školním prostředí a to zejména pokud jde o týrané, zneužívané a zanedbávané děti.

Cílem mé práce je popsat jednak domácí násilí v rodinách, proč k němu dochází, a jak se projevuje na dětech se zaměřením na syndrom CAN a jednak popsat, jaký je vztah školy k otázce domácího násilí páchaného na dětech, včetně možností intervence.

Tomuto cíli je přizpůsobena i struktura mé práce, kde zprvu vymezím, co je to vlastně násilí, jaký je pohled společnosti na násilí. Dále následuje část věnovaná rodině, resp. vymezení rodiny a popisem jejich funkcí včetně toho, jak se násilí projevuje v rodinném prostředí. Následuje pak kapitola zabývající se specifickou formou tohoto rodinného násilí, kterou je zajisté tzv. fenomén domácího násilí. Po této oblasti následuje kapitola věnující se právě problematice zmíněného syndromu CAN. Před stěžejní kapitolou věnující se právě vztahu školy k problematice týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, je prostor vymezen krátkému a stručnému exkurzu do právního prostředí této problematiky.

Tato práce obsahuje pro zdůraznění důležitosti vnímání tohoto společensky nežádoucího a odsouzeníhodného jevu analýzu statických výstupů Ministerstva práce a sociálních věcí věnujících se právě problematice týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí.

1 Násilí a agrese

Jelikož v mé práci se budu věnovat otázkám násilí a agrese v rodině a ve vztahu k dětem, považuji za vhodné zmínit, co vlastně takové násilí a agrese jsou. Otázkám jejich vymezení se věnuje celá řada autorů, zvláště z řad sociologů, filosofů a psychologů. Pokud člověk vysloví jeden z těchto pojmů, určitě jako jeden ze závěrů jeho reakcí bude, že se zpravidla bude jednat o jev, který není ve společnosti žádoucí. Zpravidla, uvádím, protože určité formy násilí a agrese mohou být tolerovány, respektovány a mohou být i užitek, např. represe státu při vymáhání práva, samozřejmě v mezích právních předpisů nebo tzv. zdravá agrese, např. v zaměstnání, při dosahování určitých cílů, ovšem zase v mezích normy.

Za normy považujeme zejména takové způsoby chování jedinců té dané společnosti, které jsou považovány v různých sociálních kontextech za náležité či vhodné. Normy ve společnosti tedy zpravidla předepisují nebo zakazují svým členům určité způsoby chování a jsou vymahatelné institucí nejrůznějšími typy sankcí. (Giddens, 1999, s. 551)

Giddens (1999, s. 551) rovněž stručně definuje násilí jako takové jednání jedince nebo skupiny jedinců vůči druhému či druhé skupině, při kterém je použita hrozba nebo přímo fyzická síla a jeho projevy jsou zaznamenatelné, od neformálních životních situací jako například v manželském životě až po konflikty válečného charakteru.

Ondrejkovič (2009, s. 125-130) se k násilí ve společnosti obecně vyjadřuje jako k jevu, který provází lidstvo odnepaměti a pokud tedy hovoříme o násilí, tak musíme konstatovat, že násilí je vždy aktuálním pojmem. Samozřejmě musíme se na něj vždy dívat z hlediska času a prostoru, protože jinak byly vnímány určité situace v minulosti a jinak jsou tytéž situace vnímány dnes, jako například trestání dětí, jejich odkládání nebo jejich zabíjení. Byť zmiňuje i tento historický kontext, tak zároveň upozorňuje na fakt, že právě posledních zejména 150 let lze označit za nejnásilnější období v dějinách lidstva.

Na tomto nechvalném prvenství pro toto období má podíl především množství bitev, které lidstvo mezi sebou vedlo. Vždyť jen od roku 1900 do roku 1940 bylo vedeno na 892 bitev. (Fromm, 1997, s. 214) Násilí, resp. jeho nežádoucnost, nespočívá jen v bitvách či konfliktech, nepokojích apod., ale hlavně v jeho každodennosti. Právě proto je násilí spojeno zejména s emocemi lidí.

Vždyť každý z nás se s násilím setkává téměř denně, ať už přímo, například jako oběť trestného činu v závažnějších případech, nebo i v docela běžných situacích, jako jsou třeba konflikty v rodině, se sousedy při nadměrném hluku atd., nebo jako svědek násilného jednání,

bud přímo nebo prostřednictvím médií, kde jsme svědky nejrůznějších forem násilí, jako násilné kriminality, kriminality mládeže, nejrůznějšího asociálního jednání a dalších společensky nežádoucích jevů. Za násilí tedy všeobecně můžeme označit takové jednání, při kterém dochází k použití fyzického nebo psychického naléhání či tlaku na lidi, ale také za fyzické působení proti zvířatům nebo věcem. Zpravidla je jeho účelem dosáhnout způsobení škody jiné osobě, nebo poškodit zdraví či majetek, popřípadě způsobit škodu osobě na jejím sociálním postavení nebo sociálních zájmech. Rovněž pak násilník chce dosáhnout toho, aby se oběť přizpůsobila jeho vůli a stala se jím ovladatelnou, nebo aby účinky násilí či nátlaku vyvolali zprostředkovaně reakce na jiném subjektu. (Ondrejko, 2009, s. 125-130)

Násilí je velmi úzce spojeno s agresí a rovněž jako násilí lze agresí definovat jako jednání útočného charakteru vedené vůči druhé osobě s tendencí zničit nebo nějaký objekt či subjekt poškodit. (Klimeš, 1981, s. 8) Agresivitu však lze pojmovat jako snahu organismu dosáhnout určitého cíle spojeného zejména s uspokojením vlastních potřeb. Obzvláště pokud jde o potřeby vyživovací a pohlavní, ale také je to schopnost organismu čelit nejrůznějším těžkostem a překážkám. (Edelsberger, 2000, s. 29)

Edwige Antier (2004, s. 9) na základě své psychiatrické praxe označuje agresivitu za součást přirozenosti člověka, která hraje velkou úlohu zejména ve vývoji dítěte, srovnatelnou s úlohou lásky. Příliš velká míra agrese však může vést k domněnkám či dokonce přesvědčení, že jde o přirozený jev, tedy něco normálního. Důsledek – v tomto případě tedy agresivní chování – nemůžeme zaměňovat za příčinu či podstatu lidské agresivity. Je nesprávné považovat agresivní jednání mezi lidmi, k jehož rozšíření mohlo v konkrétních případech dojít ze sociálních či ekonomických příčin, za vrozenou součást lidské přirozenosti. (Čermák, 1998, s. 3)

Během značné části 20. století v euro-americkém prostředí probíhala odborná diskuse na téma zjišťování podstaty lidské agresivity a příčin agresivního chování a jednání. Zhruba lze zjednodušit, že diskuse se soustředila na spor mezi dvěma odlišnými stanovisky. Někteří vědci považovali agresivitu a agresí za vrozenou, a proto neodmyslitelnou součást lidské přirozenosti. Za reprezentanta tohoto názorového směru je považován např. Konrad Lorenz (2003), i když jeho myšlenky jsou někdy nepřesně interpretovány. Postupně však převážil názor, který zdůrazňuje, že agresivního jednání se lidé dopouštějí z jiných, než úzce biologických příčin.

Za významného reprezentanta tohoto směru považujeme především Ericha Fromma (1997, s. 189-190), který mimo jiné dělí agresí na dva základní typy podle toho, zda jde

o agresi biologicky **adaptivní či neadaptivní**. První typ, tedy biologicky adaptivní typ, jenž nazývá agresí benigní je společná jak pro společenství lidí, tak zvířatům a jedná se o agresi zpravidla obrannou. Jejím účelem je tedy eliminovat subjekt, jenž ohrožuje zájmy jedince nebo odstranit příčiny takového ohrožení. Druhým typem je pak agrese biologicky neadaptivní, nazvaná jako maligní. A právě tento typ agrese je typický pro člověka a má destruktivní charakter. Označuje člověka za jediného živočicha, který bez biologického či ekonomického užitku je schopen poškozovat či dokonce zabíjet jedince svého vlastního druhu.

Již na začátku této kapitoly jsem zmínila, že na násilí je nutno pohlížet zejména v kontextu doby a času. To platí nejen pro násilí a agresi obecně, ale i pro násilí na dětech. Proto v následující kapitole přiblížím pohled na násilí na dětech v minulosti a nyní.

1.1 Pohled na násilí na dětech v minulosti a současnosti

Z historického hlediska se postavení dítěte v posledních stoletích významně pozitivně změnilo. V minulosti, a to jak ve starověku nebo středověku, zejména v předkřesťanské a ranně křesťanské době, byly děti chápány jako nesvéprávné subjekty, nemající žádná práva, dítě patřilo zcela svým rodičům a o jejich životě rozhodoval zejména otec rodiny. V době nouze vítězil především instinkt, přežití vlastní osoby, proto platilo, že dospělý člověk měl přednost před dítětem a starší dítě, před mladším, protože byla větší pravděpodobnost, že starší dítě se o sebe postará samo, nepotřebovalo takovou péči, a proto se rodiče mohli věnovat například shánění potravy. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 35-39)

Děti byly opouštěny, odkládány, nebo usmrcovány, jestliže se narodily v nevhodnou dobu. V období velké nouze platilo totéž dokonce i pro starší děti. Rodiče se více zbavovali děvčátek a dávali přednost chlapcům, především z toho důvodu, že chlapci, budoucí muži, plnili funkci obránců, což zajišťovalo jakousi životní jistotu. Také se počítalo s tím, že mnoho mužů padne v bojích. Dalším důvodem zabíjení dětí byla pomsta, aby nepřítel neměl potomstvo, tím byl navždy zničen. V dobytých městech byly děti vyvražďovány, aby se zabránilo pravděpodobnosti další msty. Děti byly také obětovány božstvu jako cenný dar, který měl zajistit smír s božstvem, jeho přízeň, podporu a ochranu. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 35-39)

Ve vyšších společenských vrstvách se rodiče zbavovali obzvláště děvčátek tím, že je posílali do kláštera, čímž se oprostili od povinnosti výživy, materiálního zajištění, jako

například věna při provdání dcery, které rodina musela opatřit, tímto zamezili i dívčině reprodukci. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 35-39)

Křesťanství zásadně ovlivnilo historii dětství, uznávalo dítě jako samostatnou lidskou bytost, s lidskou duší, považovalo zabití dítěte za vraždu, ale ve většině případů pouze formálně a ideově, ovšem praxe zejména ve vztahu k nemanželským dětem byla ještě i v období vrcholného středověku odlišná. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 35-39)

Především rozvojem renesančního myšlení se začalo k dítěti přistupovat jako k nezávislé osobnosti, která má stejná práva nebo v případě ohrožení má dítě právo na upřednostnění svých zájmů před zájmy dospělého jedince. Dochází i ke změně vztahů v rodině, rodiče se svým dětem více věnují, hrají si s nimi, vyprávějí pohádky, mazlí se s nimi a zajímají se o jejich pocity. Dnešní společnost je zaměřená na děti, chrání děti, a zároveň si je vysoce cení. Společnost, která hájila výhradně právo silnějšího, v poválečném období dospěla ve společnost pedocentrickou. Toto pak podtrhuje počin zřejmě nejvýraznější, kterým je schválení Úmluvy o právech dítěte v roce 1989 a jenž byla ratifikována 193 státy světa a jsou v ní definovány instituty jako právo dítěte na život, jméno, poznat své rodiče, svobodu myšlení, vzdělání, dále povinnosti státu a dalších institucí, rodinu nevyjímaje atd., včetně práva ochrany před násilím, ponižováním a vykořisťováním. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 35-39)

Zároveň však platí i to, že rodina se stala samostatnou uzavřenou společenskou jednotkou, jež je ovšem nejvíce ze všech institucí náchylná k násilí, které je zde často považováno za „normální“ byť již může mít znaky týrání či zneužívání. (Bentovim, 1998, s. 19-24)

2 Rodina a násilí v rodině

Jak je v předchozí kapitole uvedeno, rodina je ve své podstatě chápána jako ta nejsoukromější lidská instituce. (Nakonečný, 1999, s. 242) Rudolf Kohoutek (1998, s. 106) uvádí, že rodina se může stát předmětem výzkumu celé řady vědních oborů, nicméně nejpřínosnějším je přístup multidisciplinární, protože mimo jiné „rodinné prostředí je prvním a základním životním prostředím člověka, které zároveň odráží problémy doby. Organizace rodinného života je jakýmsi sociologickým modelem dané kultury a vztahy mezi manželi,

mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci navzájem do značné míry vyjadřují zvláštnosti dané třídy, kultury, doby, tradice a rasy.“

Stále však je to právě rodina, která má svým členům a obzvláště dětem poskytovat bezpečí, lásku, a kde má docházet k naplňování nejen biologických, ale i psychických potřeb. O to závažnější pak je, když je násilí konáno právě v rodině. Rodina je také významný činitel, který spoluutváří osobnost dítěte a má zásadní vliv na jeho socializaci. Prostřednictvím rodiny dítě přijímá tu danou kulturu, hodnoty společnosti, učí se co je a co není správné. (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 21)

Antony Giddens (1999, s. 177-178) uvádí, že právě tato intimita rodiny, resp. blízkost vzájemných vztahů mezi členy rodiny v kombinaci s intenzitou emocí je jednou z příčin, proč dochází v rodině k násilí, přičemž v rodinách jsou násilníky obvykle muži.

Násilí v rodině ovlivňuje několik faktorů, které se mohou podílet na zvýšení rizika náchylnosti rodiny k násilí. Zejména zmiňme čas, který hraje významnou roli, neboť členové rodiny jsou spolu velkou část svého života. Dále to je sociálně-ekonomické postavení rodiny, zájmy a činnosti jejich členů, zde může docházet především ke generačním konfliktům. Pak je to míra, s jakou v té či dané rodině prožívají vzájemné konflikty, situace střetů mezi jednotlivými členy, s čímž souvisí také rozdíl v pohlaví a věku. Také jsou to přisuzované role a s tím související právo ovlivňovat ostatní členy rodiny. V rodině je rizikovým faktorem také soukromí, neboť jde o výše uvedenou nejsoukromější instituci ve společenství lidí, ale i otázka nedobrovolnosti členství v rodině. Posledním faktorem je bezesporu všudy přítomný stres. (Bentovim, 1998, s. 19-24)

V případech, že budeme hovořit o příčinách násilí na dětech, resp. přímo o jejich týrání, tak zmiňme také, že to jsou zpravidla rodiče, kteří jsou těmi, kdo týrají, a tedy páchají ono násilí v rodině. Příčiny můžeme hledat jednak v jejich osobnosti, kde negativní chování může být ovlivněno nejen charakterovou či emocionální odchylkou, ale také se může jednat o duševní poruchu. Často se jedná také o rodiče, kteří jsou alkoholicí, narkomani, kriminálníci apod., tedy jsou deviantní jiným způsobem, než např. jsou právě poškození duševní poruchou. Svou roli zde může sehrát jejich vlastní zkušenost z dětství, případně již výše uvedené kulturní a sociální podmínky. (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 21-25) Tyto aspekty či faktory však lze aplikovat nejen na násilí ve vztahu k dětem, ale i v obecné rovině na násilí v rodině jako takovém.

2.1 Definice rodiny

Definice rodiny byla již částečně naznačena výše prostřednictvím citace z díla Rudolfa Kohoutka. Lze se totiž domnívat, že v případě definice rodiny není nejdůležitější ani tak pouhé popisné objasnění tohoto všeobecně známého a jednoznačného pojmu, nýbrž spíše shrnující vysvětlení toho, jak by měla dobrá rodina fungovat a co by měla svým členům poskytovat. Samotný popis je však přínosný v případě definice různých forem rodiny.

Slavomil Fischer a Jiří Škoda (2009, s. 140) pak shrnují, že „... rodina je považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. V rodině totiž dochází k uspokojování jeho fyzických, psychických a sociálních potřeb. Rodina poskytuje zázemí potřebné ke společenské seberealizaci, je zdrojem zkušeností a vzorců chování, které nemůže získat v jiném prostředí. Každá rodina je zdrojem specifického systému hodnot a jejich preference a ty ovlivňují chování členů rodiny v interakci se společenským okolím. Rodina formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně.“

Z psychologického hlediska lze rodinu charakterizovat jako takovou sociální skupinu, která je spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a dále odpovědností a vzájemnou pomocí. V odborné literatuře se lze také setkat s označením rodiny jako biopsychosociální skupiny. (Špaňhelová, 2010, s. 11)

Jako perspektivní musíme označit ten přístup, který při definování rodiny vychází z praktických potřeb práce s rodinou. Za jeho reprezentanty můžeme považovat např. Šárku Gjuríčovou a Jiřího Kubičku (2009, s. 91), kteří uvádějí: „V rodinné terapii pracujeme s pojetím rodiny, které není konstruované biologicky, ale sociálně. Pro nás terapeutů je osobní postoj otevřenosti významný; máme za to, že pokrevní definice rodiny vnáší do terapie nepatřičný hodnotící prvek a je potenciálně diskriminující vůči minoritním formám. Odlišnosti v tom, jak jednotliví členové rodiny vymezují, kdo do rodiny patří či nepatří, mohou být pak krokem i k novému porozumění těžkostem, s nimiž se rodiny potýkají.“ Někdo totiž může za rodinu považovat pouze členy domácnosti, nikoli však třeba rodiče, který žije odděleně. V některých případech mohou být do rodiny zahrnovány také příbuzné či nepříbuzné blízké osoby.

Já osobně se přikláním rovněž spíše k pojetí rodiny v konstrukci sociální, protože mám velkou rodinu, a to jak z mé strany, tak ze strany manžela. I když uvádím, že se k tomuto konstruktu přiklám, musím upřesnit, že je to dáno pravděpodobně zejména tím, že u nás

v rodině fungují zdravé vztahy a zatím si vždy vyjdeme vstříc a dokážeme podle mě především při řešení nejrůznějších problémů spolupracovat a to napříč generacemi. Ovšem i já, nyní když společně s manželem a dětmi tvoříme určitou skupinu, nukleární rodinu, vnímám, že tato naše skupina uvnitř naší velké rodiny tvoří opravdu samostatný subjekt, který sám rozhoduje a zejména vychovává děti, protože pro naši vzdálenost s ostatními členy rodiny mezi námi nedochází k až tak častým kontaktům.

Protože rodina, jak jsem zmínila již výše, plní celou řadu funkcí, budu se dále věnovat právě otázce funkčnosti rodiny a jejím základním funkcím.

2.2 Typy rodin z hlediska funkčnosti

Na základě specifických kritérií rozlišujeme čtyři základní typy rodin z hlediska jejich funkčnosti. Jedná se o rodinu funkční, problémovou, dysfunkční a rodinu afunkční. (Dunovský, 1986, s. 28)

Funkční rodina je v některých případech označována též jako rodina tzv. eufunkční (Weiss a kol., 2005, s. 160). Jde o rodiny, které fungují v podstatě bez výraznějších problémů, a je v nich zajištěn optimální vývoj dětí. Funkční rodiny představují značnou většinu 85 % všech rodin v populaci. V případě problémových rodin se již setkáváme se závažnějšími poruchami některých nebo všech funkcí. Tyto poruchy však doposud výrazněji neohrožily ani rodinu jako celek, ani vývoj dětí. Problémové rodiny jsou totiž schopny své obtíže řešit vlastními silami nebo je alespoň kompenzovat prostřednictvím pomoci zvenčí. Problémové rodiny v celkové populaci představují 12 % až 13 %. V případě dysfunkční rodiny máme již co dočinění s takovými rodinami, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech základních funkcí. Tyto poruchy jsou takového rázu, že bezprostředně poškozují rodinu a zároveň ohrožují vývoj dětí. Dysfunkční rodina tyto poruchy není schopna zvládat sama, přičemž jako možné řešení se v zájmu vývoje dětí nabízí tzv. sanace rodiny, a to prostřednictvím některých institucí a postupů. Tato sanace pak může vyústit až zbavením rodičů jejich rodičovských práv. Dysfunkční rodiny představují asi 2 % z celkového počtu rodin. A konečně v případě afunkční rodiny dosáhly poruchy plnění základních funkcí takové míry, že rodina nejen, že své funkce neplní, nýbrž přímo dětem škodí a v extrémních případech je ohrožuje na jejich zdraví a životech. V tomto případě je tzv. sanace rodiny již v podstatě nerealizovatelná či zbytečná. Jako jediné řešení, které může dětem pomoci, musíme označit odebrání dětí z afunkční rodiny a jejich umístění v náhradní péči. Dodejme,

že v populaci se vyskytuje pouze asi 0,5 % afunkčních rodin. Obecně lze shrnout, že nejen k násilí, ale i k zneužívání, týrání a zanedbávání dětí dochází nejčastěji v afunkčních a dysfunkčních rodinách, ovšem nutno podotknout, že před tímto negativním fenoménem nejsou imunní ani rodiny problémové. (Fischer, Škoda, 2009, s. 143-144)

2.3 Základní funkce rodiny

Problematika základních funkcí rodiny je natolik rozsáhlá, že je téměř nemožné ji obsáhnout a shrnout na několika málo stránkách této práce. Nejčastěji se pracuje s tou klasifikací, která rozlišuje biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální (citovou) a socializačně-výchovnou funkci rodiny, byť terminologie se někdy různí. (Dunovský, 1986, s. 9)

V odborné literatuře se však můžeme setkat i s podrobnějšími přístupy ke klasifikaci základních funkcí rodiny, jak dokazuje např. práce Jiřího Reichela (2008, s. 185), který totiž obecně rozlišuje sociálně-reprodukční, kulturně-reprodukční, biologicko-reprodukční, ekonomickou, terapeuticko-pečovatelskou, výchovně-vzdělávací a obrannou funkci. Je však zřejmé, že zmíněným autorem uváděné funkce představují pouze specifické či podrobnější aspekty čtyř základních funkcí rodiny, které jsme uvedli výše.

Podstatné pro plnění všech základních funkcí rodiny však nepochybně je, aby byly přítomni všichni její členové a ve vztahu k dítěti hlavně přítomnost obou rodičů. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 75)

Já osobně se přikláním spíše ke klasifikaci čtyř základních funkcí rodiny. Myslím si a z vlastní zkušenosti musím konstatovat, že pro mě jako ženě na rodičovské dovolené a mého manžela je nyní bezpochyby nejzásadnější a nejproblémovější právě hledisko ekonomicko-zabezpečovací a jsem přesvědčena o tom, že je tomu tak i v ostatních „mladých rodinách“, protože zejména podpora státu za poslední desetiletí ve vztahu právě k začínajícím rodinám výrazně upadla, počínaje novomanželskými půjčkami, přes porodné, společná zdanění apod. Pro mě samotnou je to pak zarážející zvláště v okamžicích, kdy naši představitelé státu hovoří o důležitosti rodiny a především o potřebě zvýšení nebo udržení porodnosti. Jelikož svou rodinu považuji za funkční, tak v ostatních funkcích nevidím v současné době ve své rodině problém.

2.3.1 Biologicko-reprodukční funkce

Podstata biologicko-reprodukční funkce rodiny v průběhu historie lidského pokolení nedoznala žádných změn. Významné změny však nastaly v oblasti formy naplňování této funkce, což úzce souviselo jednak s jednotlivými fázemi demografického vývoje a jednak s modernizací společnosti a specificky pak např. s tzv. sexuální revolucí. V současné době totiž za významný aspekt biologicko-reprodukční funkce rodiny nemusíme považovat pouze zajištění samotného pokračování lidského rodu, nýbrž také poskytování sexuálního uspokojení mezi manžely či partnery. V Národní zprávě o rodině je v této souvislosti dále uvedeno, že „...přirozená reprodukce je stále závislá na přítomnosti (alespoň krátkodobého) rodinného soužití ...“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, s. 9)

2.3.2 Ekonomicko-zabezpečovací funkce

V případě této funkce rodiny, která je někdy označována též jako funkce materiální, musím konstatovat, že způsob jejího naplňování v průběhu historie lidských společností doznal naopak velmi výrazných změn, což opět souviselo a souvisí především s ekonomickým vývojem. Ve vyspělých společnostech současného světa již rodina nepředstavuje základní ekonomickou jednotku a navíc část odpovědnosti za materiální zabezpečení rodin na sebe převzal stát, který je proto někdy označován jako stát sociální. (Dunovský, 1986, s. 14-15)

V této souvislosti by bylo možné rozvinout úvahu, zda sociální stát tím, že poskytuje rodinám sociální pomoc – v důsledku čehož si např. dostačující životní úroveň mohou zachovat i neúplné rodiny – nedeformuje přirozený vývoj podoby současné rodiny. (Dunovský, 1986, s. 14-15) Taková úvaha by však přesáhla rámeček této práce a proto v ní dále nebudu pokračovat.

Za důležité však považuji uvést apel Ilony Špaňhelové (2010, s. 12), že ekonomicko-zabezpečovací funkce rodiny „... by nikdy neměla převyšovat míru další funkce – funkce emocionální. Neměla by ji zastiňovat. Je to velmi důležité pro další zdravý růst dítěte z hlediska psychického.“ Toto konstatování je samozřejmě správné, nicméně jeho platnost se vztahuje na ideální poměry. Svět však není místo ideální nýbrž místo reálné. Co by k citovanému konstatování řekli rodiče, kteří pracují v tzv. třisměnných provozech, nebo kteří musí na celý týden nebo i déle odcestovat za prací mimo své bydliště?

2.3.3 Funkce emocionální (citová)

Na úvod této podkapitoly mohu společně s autorským kolektivem Národní zprávy o rodině předeslat, že „... zatímco hmotně a finančně podpůrnou roli přejímá od 19. století stále více sociální stát, emocionálně-stabilizační funkce je stále více centrální úlohou fungování rodiny. Zdravá rodina je tak stále jedinou zárukou výchovy zdravých a emocionálně stabilních dětí.“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, s. 10) Jinými slovy: v případě této funkce nemůže rodinu úspěšně nahradit žádná jiná společenská instituce.

Vzhledem k tématu této práce a jejímu zaměření je namístě zmínit, že právě tato funkce rodiny je stěžejní v otázce týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Právě prostředí, pro něž je charakteristická absence lásky a podnětů představuje ono prostředí, ze kterého pochází většina těchto dětí. Důsledek této frustrace je pak změna v prožívání a chování dítěte, přičemž děti se syndromem CAN, se často vyznačují a projevují jako nepřiměřeně uzavřené, případně opačně jako nepřiměřeně agresivní. (Pešová, Šamalík, 2006, s. 120)

Zdeněk Martínek (2009, s. 26) ve své práci analyzuje problematiku psychického či citového zanedbávání dítěte, kdy toto dítě je vážně ohroženo nedostatkem podnětů pro zdravý psychický vývoj např. proto, že není rodiči podporováno v žádné ze svých činností. Ještě nedávno byl tento problém typický především pro rodiny s nízkým socioekonomickým statutem, alkoholismem, promiskuitními sexuálními vztahy a celkovou nestálostí prostředí. V dnešní době však ani toto neplatí a není výjimkou, že tento problém se dotýká i rodin vysoce postavených, kde rodiče jsou zpravidla pracovně vytížení a časově zaneprázdněni. Právě u těchto rodin jde většinou o citovou frustraci. K tomuto konstatování musím dodat, že v popsanych rodinách zájem o dítě nemusí nutně upadat a pravděpodobně ani neupadá. Rodiče na dítě jednoduše nemají tolik času, kolik by si přáli a tato skutečnost je pravděpodobně trápí. Na druhou stranu však dítěti slouží jako vzor úspěchu.

2.3.4 Funkce socializačně-výchovná

V souvislosti s touto funkcí považuji za vhodné a výstižné uvést stanovisko uvedené již ve zmiňované Národní zprávě o rodině, kde je k této funkci mimo jiné konstatováno, že jde o problematiku, která je diskutována nejen v České republice, ale i v ostatních evropských zemích, obzvláště v oblasti mimodomácí socializace. Názory na dílčí aspekty této funkce se různí, ale v základní linii panuje názorová shoda v tom, že výchova je primární záležitostí

rodiny ve spolupráci se státem, kde rodina by měla mít výhradní roli a možností volby vztahu mezi oběma subjekty. Rovněž pak stojí za zmínku názor, že v oblasti přípravy dítěte na život ve společnosti je výchovná funkce rodiny tak zásadní, že její náhrada jinou institucionální formou může s sebou nést vždy určitou míru rizika, které ohrožuje zdravý rozvoj dítěte. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, s. 9)

Toto tvrzení je samozřejmě naprosto nezpochybnitelné. Lze však dodat, že v souvislosti s vývojem moderní společnosti na sebe část socializačně-výchovné funkce převzal stát, respektive některé jeho instituce, přičemž typicky se jedná především o školu. Nelze však nezmínit i skutečnost, že existuje celá řada neúplných rodin, které své funkce, zejména v oblasti emocionální a socializačně-výchovné plní dobře někdy dokonce i lépe než rodiny úplné. Obecně však nepochybně platí, že neúplné rodiny se při plnění svých funkcí potýkají s mnohem většími obtížemi než rodiny úplné. (Langmaier, Krejčířová, 2006, s. 185)

3 Domácí násilí

V textu výše jsem stručně vysvětlila základní funkce rodiny a nyní se dostanu k tématu, které již nepůsobí optimistickým dojmem, ale bohužel je s dnešní rodinou přímo spjatý. Jedná se doslova řečeno o fenomén tzv. domácího násilí. Již před touto kapitolou jsem nastínila vývoj násilí v rodině a jeho vnímání společností, a tak mohu zajisté objektivně konstatovat, že o tyto problémy se začala společnost zajímat hlavně v souvislosti s celospolečenskou změnou vnímání, především role žen nejen v rodině, ale i ve společnosti. Přesnou definici termínu domácí násilí jsem uvedla níže, ale ještě před ní musím zmínit, že ne každý konflikt v rodině musí být vnímán jako domácí násilí. Je potřeba, aby byly naplněny určité znaky, ze kterých lze konstatovat přítomnost tohoto jevu a musí mít toto jednání určité formy. Také tyto specifika popíši na následujících stránkách.

Domácí násilí se však netýká jen dospělých jedinců, ale i dětí, kterým se v této práci rovněž věnuji. Pro zdůraznění významu uvedu krátké shrnutí občanského sdružení ROSA, které uvádí, že v souvislosti s domácím násilím „v těch rodinách, kde k násilí dochází, jsou děti jeho svědky až v 95 % případů. Bohužel 40 % až 60 % otců, kteří jsou násilní ke svým partnerkám, týrá i své děti: 40 % dětí klientek občanského sdružení ROSA se stalo i oběťmi násilí. Tyto děti jsou psychicky týrány, fyzicky napadány přímo svým otcem, nebo při obraně matky. Často se navíc právě děti stávají prostředkem k manipulaci nebo získání opětovné

kontroly nad matkou, obětí domácího násilí.“ (Kubálková, Čáslavská Wennerholm, 2010, s. 40) Dále se tedy věnuji přímo domácímu násilí tak, abych ho mohla řádně identifikovat.

3.1 Definice domácího násilí

„Domácí násilí tedy není již synonymem pro partnerovo (mužovo) týrání ženy, ale je definováno jako opakované, dlouhodobé, a zpravidla eskalující násilí fyzického, psychického, sexuálního, sociálního a ekonomického rázu, která vytváří jednoznačně asymetrický vztah a vede ke stabilnímu rozdělení rolí na násilnou a ohroženou osobu. Právě ve vztahu k „ohrožené osobě“ se definice domácího násilí změnila a rozšířila. V současnosti je všeobecně akceptováno, že domácí násilí může v roli oběti postihnout nejen ženy, ale také muže, děti a rovněž seniory.“ (Čírtková, 2008, s. 9)

Další obdobná definice uvádí, že domácí násilí představuje „... fyzické, psychické anebo sexuální anebo sexuální týrání mezi blízkými osobami, ke kterému dochází opakovaně v soukromí a tím skrytě mimo kontrolu veřejnosti. Intenzita násilných incidentů se zpravidla stupňuje a u obětí vede ke ztrátě schopnosti včas zastavit násilné incidenty a efektivně vyřešit narušený vztah.“ (Marková, Venglářová, Babiaková a kol., 2006, s. 178)

Z výše uvedeného je tedy patrné, jak jsem už výše zmínila, že za domácí násilí nelze považovat běžný spor, jednorázový incident a dokonce ani vzájemné potyčky mezi partnery.

3.2 Znaky domácího násilí

Znaky domácího násilí pomáhají především rozlišit skutečnosti, kdy se jedná jen o pouhé hádky a nedorozumění, a kdy se jedná o skutečné domácí násilí, mezi znaky domácího násilí bychom mohli uvést:

- **Privátnost**, nebo-li soukromost, jedná se především o násilí v rodině, mezi členy rodiny, které se děje doma, za zavřenými dveřmi.
- **Periodicita**, jedná se o jev, který se vyznačuje dlouhodobostí a opakovatelností v různých intervalech, kdy se nejedná o jednorázový akt. Střídá se zde období agrese, po kterém následuje doba klidu, usmiřování, omlouvání, slibování násilné osoby, že to již nikdy neudělá, po různě dlouhém období klidu se opět schyluje k agresi.

- **Eskalace intenzity**, oběti si většinou na počátku vůbec neuvědomují, že se jedná o domácí násilí, násilníka omlouvají tím, že si za to můžou samy. Míra a množství útoků narůstají postupem času od slovního týrání k psychické a fyzické agresi, popřípadě až k vraždě.
- **Vztahová blízkost a jednoznačnost a neměnnost rolí**, jedná se o násilí, ke kterému dochází doma, mezi blízkými, partnery, jejich dětmi a dalšími příbuznými a blízkými osobami. Vždy jsou jasně dané role, kdo je obětí násilí a kdo je násilníkem, v průběhu útoků se tyto role nemění. (Anon, nedatováno, s. 5-6)

3.3 Formy domácího násilí

Formy domácího násilí lze obecně charakterizovat jako způsoby, kterými je vlastní násilí páčáno. Mezi odbornou veřejností se hovoří především o pěti základních způsobech takového jednání a mezi tyto konkrétní podoby násilí tedy patří v první řadě **fyzické násilí**, pro které je charakteristické, že zpravidla nechává na těle oběti viditelné stopy a to například ve formě nejrůznějších tělesných poranění od oděrek, podlitin až po puchýře, pohmožděniny či zlomeniny. Tato forma násilí je nejčastější formou domácího násilí a zejména její eskalace může vyústit až k vraždě, protože právě vraždy v rodinách se zpravidla vyznačují vlivem silných emocí, kdy vraždy jsou až brutální a v těle oběti, zpravidla trýznitele, je pak spousta kupříkladu bodných ran. Další formou je **násilí psychické neboli emocionální**, tento způsob páčání násilí nezanechává oproti fyzickému násilí žádné viditelné stopy na oběti, a proto hovoříme o tzv. neviditelném násilí. Jde o projevy typu přehlížení oběti, citové vydírání, vyvolávání pocitů strachu nebo viny, ale i křik, nadávky, urážky apod. Pro oblast emocionální je zase typický nedostatek projevů lásky, náklonnosti, porozumění nebo soucitu. Třetí formou je **sexuální násilí**, kam patří projevy nejrůznějších sexuálních narážek, urážek. Od osahávání až po znásilňování, ať už ve vztahu partnerském nebo bohužel ve vztahu rodičovském. V případě čtvrté formy hovoříme o tzv. **násilí sociálním**. Tato forma se vyznačuje tím, že násilná osoba zpravidla brání té ohrožené, aby vyhledávala známé, kamarády, ale dokonce i příbuzné. Cílem násilníka je izolovat oběť a mít jí pod svou kontrolou a mocí. Nejsou výjimkou i případy, kdy dochází k zákazu vycházení z bytu, telefonování či návštěvy různých koníčků a dalších společenských aktivit. Patou základní formou je pak **násilí ekonomické**,

kde je záměr násilné osoby směřován zejména na oblast peněz. Oběť je nucena násilníka finančně zajišťovat, odevzdávat vydělané finanční prostředky apod. Tato forma je často k vidění u rodin, kde je ohrožená osoba, zpravidla žena na rodičovské dovolené a tudíž závislá na příjmu násilné osoby, která jí neumožňuje nijak nakládat s penězi a tím posiluje její závislost na násilné osobě. (Čírtková, 2008, s. 10; Anon, nedatováno, s. 7-8)

3.4 Příčiny domácího násilí

Mezi příčiny domácího násilí bychom mohli uvést např. osobnostní a povahové rysy, ale také tradiční rozdělení rolí ve společnosti, rovněž i traumatizující zážitky. Čírtková (2004, s. 245) uvádí jednu z nejznámějších koncepcí teorie D. G. Duttona, který rozděluje a pracuje se 4 rovinami zdrojů a příčin domácího násilí:

Makrosystém domácího násilí

Smýšlení má dvě převládající složky, odráží převládající hierarchické uspořádání hodnot společnosti a je založeno na teorii nadvlády mužů. V tradiční společnosti je zakořeněno množství přestav napomáhajících odůvodnit a zlehčovat násilí uvnitř osobního partnerského vztahu a právě takové smýšlení může být podhoubím vhodným pro domácí násilí. To že bylo v minulosti násilí zvláště mužů na ženách tolerováno, dokazuje např. i anglické přísloví hovořící o tom, že ženu a koně je nutno tlouci co nejvíce. (Čírtková, 2004, s. 245-247)

Exosystém a domácí násilí

Jedná se o přirozené formální a neformální sociální okolí a struktury jedince, se kterými se během svého života setkává, a které působí na jednání jedince. Nezaměstnanost, nízký příjem a nízká vzdělanost ztěžují jedinci přístup k sociálním službám a mohou se podílet na zneužívání uvnitř rodiny. O exosystému pak můžeme hovořit jako o systému, který produkuje startéry, ale i tlumiče domácího násilí. (Čírtková, 2004, s. 245-247)

Mikrosystém a domácí násilí

Mikrosystémem v souvislosti s domácím násilím myslíme samotnou rodinu. Rodina je prezentována svým způsobem života tím, jak na sebe jednotlivci uvnitř rodiny působí, jak se znají, jak se k sobě navzájem chovají. Vznikají zde okolnosti, které zvyšují riziko domácího

násilí v rodině jako např. privátnost, členové vzájemně ovlivňují své chování, odlišné sociální role, které jsou dány předpisy z vnější, partneři většinou dokáží předvídat jednání a ví, co si k sobě mohou navzájem dovolit. (Čírtková, 2004, s. 245-247) Právě v této kategorii pak můžeme nalézt převážnou většinu rizikových faktorů, které uvádí i Bentovim (1998) a jsou zmíněny v kapitole Rodina a násilí v rodině.

Ontogenetická rovina

Jak už samotný název napovídá, tak tato rovina se zajímá o člověka v individuálních charakteristikách. Zkoumá nejen pachatele – násilné osoby, ale také oběti a jejich vzájemné působení. Je tedy nejbližší psychologickým teoriím a předpokládá, že jak pachatel, tak oběť mohli projít specifickým ontogenetickým vývojem a mohli se naučit řešit stresové situace agresivním chováním a také takové chování přijímat. Právě tato teorie pracuje s myšlenkou, že rizikové faktory působící v minulosti mohou vést až ke kriminogenezi, kdy se z oběti postupně stává pachatel nebo k viktimizezi, kdy oběť přijme svou roli a násilí vůči sobě akceptuje jako běžnou součást svého života. (Čírtková, 2004, s. 245-247)

3.5 Vliv domácího násilí na děti

Domácí násilí má vliv především na psychiku dítěte, dochází k reakcím na agresi, emocionálním změnám (strachu, bolesti, pocitu krivdy apod.). Pokud jsou děti týrány svými rodiči, dochází obvykle k trvalým změnám osobnosti, snižuje se sebevědomí jedince, jeho sebehodnocení, kdy se dítě cítí méněcenné a násilnou osobu považuje za sobě nadřazenou, čímž může docházet ke vnímání agrese jako oprávněné. Obdobně se může projevat šikanování mezi vrstevníky, např. ve školním prostředí. Tito jedinci mohou v dospělosti navazovat vztahy dle zkušeností z dětství. Dlouhodobé týrání způsobuje deformaci osobnosti, v závislosti na věku dítěte, čím je dítě mladší a závislejší na agresorovi, tím je tato deformace závažnější. Nejedná se pouze o psychické násilí a zanedbávání, které je často závažnější, ale také o fyzické násilí, což bychom mohli shrnout pod název používaný v odborné literatuře: Syndrom zanedbávaného a zneužívaného dítěte. (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 20-21, s. 33)

V této souvislosti zmiňuje Ludmila Čírtková (2004, s. 116-117), naše přední autorka zabývající se problematikou domácího násilí, že děti bývají postiženy domácím násilím ve dvou formách a to přímou viktimizací, kdy útočník neutočí jen na svého partnera, ale právě

i na dítě, které zpravidla je-li přítomno konfliktu, brání ohroženou osobu a nepřímou viktimizací, kdy dítě není objektem útoku, ale jeho svědkem. Právě tato nepřímá viktimizace je důvodem, proč vystavení dítěte domácímu násilí označujeme jako psychické týrání dítěte. Tomuto problému se pak blíže věnuji v následující kapitole.

4 Syndrom CAN

Na úvod této podkapitoly lze stručně předeslat, že jak již bylo výše uvedeno, pro násilí je typické, že dochází k uplatnění síly nebo moci násilníkem na úkor jiného subjektu. Jsou to právě děti, které vzhledem ke svým fyzickým proporcím mohou pro násilníka znamenat snadnou oběť, mimo fyzický handicap jsou děti také psychicky a sociálně nezralé a v rodině navíc na násilníkovi závislé. Rodina se v těchto případech pro dítě stává nebezpečným prostředím, ve kterém nejen že nedochází k žádoucímu plnění jednotlivých funkcí, nýbrž kde mu naopak reálně a mnohdy i opakovaně hrozí násilí. Takových rodin bohužel není málo. (Špatenková a kol., 2011, s. 123).

Jeden ze specifických aspektů domácího násilí představuje syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte neboli syndrom CAN, jehož problematika je mimo jiné tématem této práce. Aktuálnost či závažnost tohoto tématu snad není zapotřebí nijak zvlášť zdůrazňovat. Lze ji snad pouze stručně podtrhnout poukazem na to, že týrání, zneužívání a zanedbávání dětí se velmi často odehrává v takovém prostředí, které by pro děti mělo být podnětnou oázou lásky, bezpečí a přijímání ze strany rodičů. V této kapitole se tedy pokusím vystihnout, co to vlastně syndrom CAN je, jaké jsou jeho nejen rizikové faktory, ale také jeho důsledky. Vždyť jen za rok 2011 bylo orgány sociálně-právní ochrany dětí evidováno celkem 6642 případů týrání dětí (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012).

4.1 Úvod do syndromu CAN

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte neboli syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) lze definovat „jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem. Tyto příznaky přitom mohou vzniknout následkem aktivního ubližování nebo nedostatečné péče.“ (Fischer, Škoda, 2009, s. 218)

Zdravotní komise Rady Evropy již v roce 1992 publikovala takovou definici syndromu CAN, kterou lze považovat za vyčerpávající. Tento syndrom tedy zahrnuje „veškeré ubližování dítěti – psychické i fyzické týrání včetně nadměrných trestů, zanedbávání, sexuální zneužívání, jakož i týrání systémové. Do posledně jmenovaného patří např. upírání informací o něm a o jeho rodině, nerespektování rozličných lidských práv, neoprávněné oddělení od rodičů, nešetrné jednání s dítětem v pozici svědka, ale i pachatele trestného činu.“ (Novák, Dvořáčková, 2009, s. 82)

Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte zahrnuje několik aspektů. Jednotlivým formám týrání se budu věnovat dále v této práci, ale v rámci úvodu do syndromu CAN krátce zmíním, co si pod kterým způsobem představit.

Prvně bych ráda zmínila i český významný dokument věnující se mimo jiné týrání dětí a to Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 – 2018, kde je charakterizováno i **tělesné týrání** dětí jako nejen fyzické ubližování, ale také samotné nezabránění útrap dítěte. Tělesné týrání tedy může zahrnovat i takové případy, kdy dojde k usmrcení dítěte např. udušením nebo otrávením a panuje podezření, že těmto útrapám nebylo zabráněno, byť se o nich vědělo, nebo panovala o tomto jednání určitá znalost. (Vláda České republiky, 2008, s. 6)

Následuje **pohlavní zneužívání**, které představuje jakékoli nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, sexuální činnosti nebo chování. Zahrnuje také jakékoli pohlavní dotýkání se dítěte, samotný pohlavní styk s dítětem či jeho vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo jednoduše kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou je často rodič dítěte, ovšem může jím být také jiný příbuzný, starší přítel nebo známý, ale také odborný či dobrovolný pracovník nebo cizí osoba. V rámci pohlavního zneužívání dětí lze tedy vymezit jeho bezdotykovou a dotykovou formu. Bezdotykové zneužívání dětí typicky zahrnuje např. setkání s exhibicionisty nebo účast na takových sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu. Jako příklad můžeme uvést vystavování dítěte sledování pornografie. Za kontaktní zneužívání dětí pak považujeme takové jednání, kde dochází k přímému pohlavnímu kontaktu s nimi, a to včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavního styku, orálního nebo análního pohlavnímu styku atd. (Weiss a kol., 2005, 95-107)

Může docházet také k **citovému týrání dětí**, které zahrnuje takové chování dospělých jedinců, které má závažný negativní vliv na emocionální vývoj dítěte a na vývoj jeho chování. Citové týrání pak může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakovaného

ponižování dítěte nebo jeho zavrhování. Týrání však zahrnuje také vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům odehrávajícím se doma, násilnou izolaci dítěte, jeho omezování, ale také vyvolávání situace, kdy dítě má téměř nestále pocit strachu. Také situace, kdy je dítě vystaveno dlouhodobé životní nejistotě, způsobují jeho citové ublížení. Podobně pak nepřiměřené ambice rodičů a dysfunkce rodiny vedou velmi často ke stálým útokům na dítě. (Vaníčková, 1995, s. 35)

Pod **zanedbáváním dítěte** si lze představit takové situace, kdy je dítěti poskytován zejména nedostatek péče, který má za následek nepříznivý vývoj dítěte, nebo jeho ohrožení. Může se jednat nejen o zanedbávání v oblasti citové, ale i v oblasti výchovy a vzdělání. Zde patří např. o případy zanedbávání výživy dětí, zanedbávání školní docházky dětí, zanedbávání lékařské péče apod. (Vláda České republiky, 2008, s. 6; Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004)

V případě **psychického týrání** můžeme rozlišovat jeho aktivní a pasivní formy. Aktivní psychické týrání zahrnuje nadávky, ponižování, zesměšňování, nedůvěra a opovrhování. Pasivní formu pak lze definovat jako nedostatek zájmu o dítě, nevšímavost k jeho potřebám, nelásku a nedostatek péče ze strany těch, které má dítě rádo. Tyto formy týrání jsou typické především v situacích, kdy se dospělý namísto zájmu o pocity dítěte zajímá více o jeho výkonnost a klade na něj např. nepřiměřeně vysoké nároky apod. (Martínek, 2009, s. 25)

Problematice důsledků syndromu CAN bude věnována speciální podkapitola, již na tomto místě však lze stručně předeslat, že dítě na týrání, zneužívání a zanedbávání nemůže nikdy zapomenout, může se s ním pouze vyrovnat. Projevy syndromu CAN mohou být skutečně nejrůznější, vždy se však děti velmi negativně dotýkají a jeho nejvyhraněnější podobu pak představuje smrt nebo zabití dítěte.

„Každé zneužívání a zanedbávání dítěte má následky nejen pro dítě, ale pro celou rodinu. Dítě během zneužívání a zanedbávání ztrácí podmínky pro vytvoření adekvátního sebevědomí a morálky, schopnost svobodného myšlení, schopnost důvěřovat a milovat.“ (Pešová, Šamalík, 2006, s. 117)

4.2 Rizikové faktory syndromu CAN

Rizikové faktory syndromu CAN spočívají jednak na straně těch, kteří se týrají, zneužívání a zanedbávání dětí dopouštějí, tedy dospělých jedinců a často přímo rodičů dětí,

a jednak na straně samotných dětí. Dodejme, že někdy jsou ještě uváděny i rizikové faktory na straně prostředí. Je přitom zřejmé, že ve značné části konkrétních případů, kdy dochází k týrání, zneužívání nebo zanedbávání dítěte, působí výše naznačené skupiny faktorů souběžně. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 141-142)

Petra Sedlářová a kol. (2008, s. 192) ve své práci shrnují přehled všech tří základních skupin rizikových faktorů týkajících se syndromu CAN:

- **Rizikové faktory na straně rodiče:** do rizikové skupiny patří především ti rodiče, kteří byli sami v dětství deprivováni, týráni či zneužíváni. Tendence k intergeneračnímu přenosu je sice značná, nicméně nemusí postihovat nutně všechny. Mnohé z dříve týraných dětí se mohou stát i velmi dobrými rodiči, zejména pokud se jim podaří v pozdějších letech navázat kvalitní sociální vztahy. Do rizikové skupiny dále náleží svobodné nebo velmi mladé matky a rodiče osobnostně nezralí s nedostatkem interakčních dovedností;
- **Rizikové faktory na straně dítěte:** statisticky více ohroženy jsou děti postižené, ať jde již o postižení mentální, smyslové či tělesné nebo o jiný typ organického postižení centrální nervové soustavy. Takové děti jsou pro rodiče tzv. méně srozumitelné. Dále jsou více ohroženy děti s odlišnou reaktivitou v útlém věku. V tomto případě se typicky jedná o děti dráždivé, plačtivé, neklidné, ale také o děti pasivní a obecně málo reaktivní;
- **Rizikové faktory na straně prostředí:** negativní vliv individuálních charakteristik rodičů a dětí bývá těmito faktory ještě umocňován. Typicky se jedná např. o diskriminaci, segregaci dětí a jejich rodin atd.

Konkrétně v případě dětí mentálně retardovaných existuje zvýšené nebezpečí jejich zanedbávání, neboť právě tyto děti jejich rodiče vnímají často až na samotném konci svého výchovného zájmu. Rovněž se mohou stát i snadnou obětí sexuálního zneužívání. Nemusí jít přitom přímo o děti retardované, ale obdobné platí i pro děti např. s podprůměrnou inteligencí. Pro tyto děti je typické, že obtížně vyhodnocují tyto situace jako např. zneužívání apod. (Weiss a kol., 2005, s. 79)

Nižší inteligenci dítěte jako jeden z významných faktorů vzniku syndromu CAN však musíme skutečně zdůraznit. Nižší inteligence totiž snižuje úspěšnost dítěte ve škole, přičemž nadměrná kritika ve škole i doma vede dítě k úniku. Neúspěšné dítěte se vyznačuje zvýšenou potřebou a touhou po uznání a může se proto mnohdy stát vstřícnější vůči naoko láskyplnému nebo přátelskému chování dospělého. Eva Vaničková dále v této souvislosti zdůrazňuje, že

méně rozvinutý intelekt dítěte představuje velice významnou podmínku pro označení dítěte jako potenciální oběti sexuálního zneužívání a nízké sebehodnocení dítěte pak zase představuje významný faktor otevírající prostor sexuální agresí. (Vaníčková, 2009, s. 8-13)

Stručný pohled na rizikové faktory, které v případě dětí mohou vést ke zneužívání, týrání nebo zanedbávání ze strany jejich rodičů, nabízejí např. Josef Langmaier a Dana Krejčířová (2006, s. 290), kteří tvrdí, že: „Nedonošení novorozenci (s omezeným repertoárem projevů, hůř reagující na pokusy matky o kontakt, méně atraktivní, nějak postižení) jsou častěji obětí nezájmu a zanedbávání a případně i jiných forem ohrožení. I vrozené temperamentové vlastnosti silně přispívají k ohrožení: Děti „obtížně vychovatelné“, dráždivé, plačtivé, s nepravidelným rytmem spánku bývají častěji obětí týrání, které však jejich obtíže chování ještě dále zhoršuje.“

V případě rizikových faktorů na straně rodičů a dalších dospělých lze věnovat podrobnější pozornost pachatelům sexuálního zneužívání dětí. Petr Weiss a kol. (2005, s. 80) v této souvislosti shrnují hlavní skupiny rizikových osob:

- **Velmi vysoce deviantní:** osoby z této skupiny se vyznačují značnou nezralostí, ospravedlňováním sebe sama, nedostatkem odpovědnosti, nízkým sebehodnocením, neschopností nakládat s negativními emocemi, vysokou úzkostností, narušenou empatií k oběti, sexuální posedlostí. Činy deviantů přitom mohou být zaměřeny mimo rodinu, ale i uvnitř rodiny, a to jak proti chlapcům, tak i proti dívkám;
- **Vysoce deviantní:** lidé z této skupiny se vyznačují vysokou mírou sociální nedostačivosti, nízkým sebehodnocením, nedostatkem asertivity, citovou osamělostí, vysokou mírou emocionální kongruence i popření vlastní deviace;
- **Středně deviantní:** v tomto případě jsou charakteristické vysoké kognitivní poruchy, vysoká agresivita a přehnaná asertivita. Navíc je v tomto případě identifikována i vysoká míra ospravedlňování se a asexuální sebe prezentace. Tito lidé si jsou vědomi své poruchy, a proto obviňují své oběti;
- **Nízce deviantní:** osoby z této skupiny mají normální sebehodnocení, kontrolu a průměrnou asertivitu. Nemají výrazné kognitivní poruchy, ale pachatelé přebírají jen minimální odpovědnost za své deviantní chování;
- **Velmi nízce deviantní:** v tomto případě se setkáváme s lidmi s vysoce narušenou empatií a kognitivními poruchami, avšak prezentují se asexuálně, obviňují zneužívané dítě a mají k němu narušený vztah. Nepřiznávají své

úchylné zájmy a vyznačují se nízkou citovou identifikací s dítětem. Činy těchto deviantů jsou nejčastěji namířeny do vlastní rodiny a proti dívkám.

Josef Langmaier a Dana Krejčířová (2006, s. 293) zase upozorňují na nezralost rodičů, která hraje značnou roli především v některých případech zneužívání dětí. Zmínění autoři se odvolávají na zahraniční studie, které uvádějí, že „... 36 – 51 % všech zneužívaných dětí je vychováváno adolescentními matkami, které jsou na rodičovství špatně připraveny, jsou soustředěny ještě více na své potřeby než na potřeby dítěte, jež se jim narodí často nechtěně a jehož narození s sebou pro ně přináší jen špatně zvládané stresy.“

4.3 Způsoby týrání dětí

V předchozí části jsem popsala jednotlivé rizikové faktory, jež mají vliv na násilí na dětech, nyní se podrobněji vrátím ke způsobům týrání, které jsou bohužel schopni aplikovat v mnoha případech především rodiče vůči svým dětem.

Obecně lze konstatovat, že domácí násilí, které zahrnuje děti, má celkem tři základní formy. Jednak se může jednat právě v této práci o tolik zmiňovaný syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, ale také nelze opomenout formu svědeckou, tedy takové situace, kdy jsou děti v roli svědků rodičovského či partnerského násilí. Neméně závažnou formou pak je samotné agresivní chování dětí. (Vláda České republiky, 2008, s. 6). Vzhledem k zaměření své práce se budu věnovat **syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte** (Child Abuse and Neglect).

Tělesné týrání je definované jako tělesné ublížení dítěti nebo nezabránění utrpení dítěte v takovém případě, kde je důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno úmyslně, anebo že mu vědomě nebylo zabráněno, má negativní dopad nejen na jeho tělesné zdraví a život, ale i na psychiku dítěte. Osoba, která se dopouští tělesného týrání, svým konáním uplatňuje sílu a zároveň projevuje svoji moc nad slabším jedincem. V případě, že pachatelem tělesného týrání je osoba dítěti blízká, potom dítě ztrácí, případně si ani nevybuduje důvěru vůči této osobě. Nejčastějšími signály tělesného týrání dětí považujeme například: únik z domu, alkoholovou a drogovou závislost, promiskuitu apod. Za rizikové skupiny mající tendenci se dopouštět tělesného týrání považujeme zejména: autokratický styl výchovy uplatňovaný v rodině, drogovou závislost rodiče, psychické onemocnění rodiče, minulou zkušenost rodiče s násilím v jeho dětství. (Ondrejko, 2009, s. 147-150)

Pohlavní (sexuální) zneužívání je každá nevhodná forma sexuální aktivity, která ve vztahu k oběti nenáleží, to znamená, že je dítě vystaveno jakékoli formě pohlavního kontaktu. „Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.“ (Vláda České republiky, 2008, s. 3)

Psychické týrání zahrnuje ponižování, zastrasování, vysmívání se, vyvolávání strachu u oběti, například hrozbami týrání, izolací od sociálního okolí, nabádání a povzbuzování k sociálně patologickému jednání. Tzn., že se jedná o takové chování dospělé osoby, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Důsledkem psychického týrání má dítě nízkou sebedůvěru, sebehodnocení a nereálné sebepojetí. Můžeme pozorovat pocity beznaděje, apatie, depresi, somatické zdravotní problémy bez pozitivního nálezu, poruchy chování, zhoršen prospěchu, pokusy s drogami, záškoláctví. Rizikovými faktory psychického týrání jsou např.: rodiny s nepřiměřenými nároky na dítě, často si prostřednictvím dítěte snaží naplnit své nesplněné cíle bez přihlídnutí k osobnosti dítěte, kterému daná činnost nemusí vyhovovat, citové vydírání, kdy je dítěti vyčítána nevděčnost za projevenou lásku rodiče (např. za špatné výsledky ve škole). Psychickým týráním je ohroženo dítě v každém věku, obzvlášť během budování důvěry. (Ondrejko, 2009, s. 150-151; Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 65-69)

Zanedbávání je chápáno jako jakékoliv strádání péče, což má za následek narušení jeho tělesného a psychického vývinu. Zanedbávané dítě nemá uspokojené základní biologické potřeby potřebné k přežití, případně k adekvátnímu somatickému vývinu. Nedostatečné uspokojování základních potřeb, ať už vědomé nebo nevědomé, vede k vývinu retardace u dítěte, přičemž za rizikové považujeme období od narození do tří let dítěte. Důsledkem zanedbávání můžeme u dětí diagnostikovat retardaci psychomotoriky, mluveného projevu, zaostávání v motorickém a psychomotorickém vývinu dítěte, případně výrazné poruchy somatického vývinu, které mohou vést až ke smrti dítěte. Následkem zanedbávání je nedostatečná sociální způsobilost dítěte, dítě těžko navazuje sociální kontakty, nebo navazuje kontakty, ale pouze povrchní, bez adekvátní citové vazby. Dítě je nevyrovnané, na jedné straně se dítě úporně snaží upoutat na sebe pozornost okolí (hysterickými scénami, žárlivostí apod.), na straně druhé je dítě pasivní, až apatické. (Ondrejko, 2009, s. 151-154; Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 87)

Šikanování je společenská porucha ve vztazích v sociální skupině, významnou roli zde hraje vztah agresora a oběti, kdy týrání druhého přináší satisfakci moci nad druhým, a jedinec se stává v podstatě bezbranným. Vyznačuje se opakovatelností vůči oběti. Pro šikanu je typické fyzické násilí, ponižování a manipulace, popř. dítě se samo ponižuje pod pohrůzkou násilí ze strany agresora. Vývojové etapy šikany: ostrakismus, přitvrzování manipulace, nukleové jádro, mlčící většina a obraz dokonalé šikany. (Ondrejko, 2009, s. 151; Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 69-70)

Tělesný trest dítěte, jedná se o takový trest, při kterém je aplikována tělesná síla, která dítěti působí bolest. Ke způsobování tělesných trestů se používají na citlivé části těla předměty, po nichž dítěti zůstávají na těle viditelné stopy. (Ondrejko, 2009, s. 148-150)

Delikventní chování dětí a mladistvých, v případě protiprávního jednání dětí a mladistvých lze konstatovat, že brutalita útočníků má v poslední době zvyšující se tendenci. (Vláda České republiky, 2008, s. 4-5)

4.4 Důsledky syndromu CAN

Na úvod této kapitoly lze stručně připomenout, že důsledky syndromu CAN mají svou celospolečenskou dimenzi. Následky násilí, týrání i zanedbávání vždy představují relativně závažné ohrožení zdraví dítěte a stávají se proto důvodem konzumace řady specifických zdravotních, sociálních a poradenských služeb, a to často opakovaně, dlouhodobě a dokonce až celoživotně. Dodejme, že stát je v důsledku toho pak nucen vynakládat neúměrně vysoké finanční prostředky na kompenzaci následků.

Toto obecné shrnutí upřesňuje i Národní strategie prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 – 2018, které uvádí: „... v některých případech agrese je dokonce nutné přistoupit k vyšetřování trestné činnosti, soudnímu procesu včetně nákladů na sankci a terapii agresorů. Je prokázáno, že náklady na primární prevenci jsou vždy mnohonásobně nižší než náklady nutně vynaložené na terciární prevenci, kterou poskytují vysoce erudovaní odborníci na pracovištích s vysokým standardem služeb.“ (Vláda České republiky, 2008, s. 5)

Velmi důležitý aspekt problematiky domácího násilí a specificky pak otázky syndromu CAN představují důsledky násilí pro oběti. Josef Langmaier a Dana Krejčířová (2006, s. 290) v této souvislosti sumarizují, že „... traumatický zážitek, mnohdy spojený s pocitem ohrožení života, vede ve všech věkových skupinách k rozvoji posttraumatické stresové poruchy, která může dlouhodobě ovlivňovat celý další život oběti. Dívky i dospělé

ženy své problémy spíše internalizují – jsou depresivní, trpí poruchami příjmu potravy, projevují suicidiální tendence; chlapci spíše externalizují – jsou agresivní, častěji se u nich projevují poruchy chování a delikventní tendence, zhoršuje se školní prospěch.“

Je zcela nepochybné, že důsledky syndromu CAN, jejich povaha, míra, závažnost nebo rozsah, se odvíjejí nejen od intenzity týrání, zanedbávání či zneužívání konkrétního dítěte, nýbrž také od jeho věku. Odlišné následky totiž zanechává určitý typ ohrožení u kojenců a batolat a jiný pak u dětí staršího školního věku nebo u adolescentů. Fyzické týrání má přitom velmi závažné následky fyzického i psychického rázu.

Následky týrání, zneužívání a zanedbávání dětí se kromě psychického stavu projevuje také v jejich chování. V podstatě u všech typů CAN se lze setkat s projevy, které odpovídají syndromu posttraumatické stresové poruchy. „Opakovaně dotírají vzpomínky, děti se vyhýbají činnostem a situacím, které trauma připomínají, mají pocity emočního otupění, traumatické sny, objevuje se depersonalizace, derealizace, zvýšená vegetativní hyperaktivita (poruchy spánku, dráždivosti, koncentrace), agresivita, úlekové reakce.“ (Pešová, Šamalík, 2006, s. 118)

Petra Sedlářová a kol. (2008, s. 194) upozorňují na chybu lidí pracujících s dětmi, kdy zanedbávání je jimi často „... vnímáno jako méně závažné ve srovnání s ostatními podobami syndromu. Jeho důsledky mohou být však velmi zničující. Zanedbávané děti se většinou vyvíjejí pomaleji než jejich vrstevníci, jen obtížně nalézají přátele a těžko zapadají do kolektivu.“ Obecně lze tedy konstatovat, že zanedbávání dětí výrazným způsobem ohrožuje jejich socializaci a také můžeme upozornit na nebezpečí, že takové dítě v dospělosti bude opakovat určité patologické vzorce chování z původní rodiny.

Co se týče sexuálního zneužívání, shrňme, že u dětí, které mu jsou vystaveny, „... se můžeme setkat se ztrátou důvěry v okolí, pocity bezmocnosti, sexualizovaným chováním neodpovídajícím věku, se separační úzkostí, psychosomatickými poruchami, projevy disociace, neurotickými projevy typu poruch spánku apod. Rozdíl může být mezi reakcemi dívek a chlapců – u chlapců se může objevit sexuálně-agresivní chování, pocity ztráty mužnosti, pochybnosti o jejich sexuální orientaci.“ (Pešová, Šamalík, 2006, s. 118)

Nejnápadnější příznaky sexuálního násilí vůči dětem lze shrnout dle Špatenkové v těchto příznacích:

- bolesti hlavy, břicha, opuchliny, modřiny, odřeniny nebo krvácení v oblasti vnějších rodidel (u děvčátek) a na zadečku, bolesti při močení, bolesti při chůzi nebo sezení, opakující se záněty pochvy, ranky a oděrky v ústech;

- věkově neadekvátní vyjadřování týkající se sexuálních praktik, nadměrný zájem o sexuální témata, intenzivní autoerotika nebo flirtování, předvádění sexuálního chování nebo sexuálního násilí na hračkách, panenkách atd.;
- poruchy spánku (např. děsivé sny nebo noční můry), poruchy příjmu potravy, pomočování, regresivní reakce (např. cucání palce, kolébavé pohyby nebo spaní s hračkou), dále pak např. nervozita, zdánlivě bezdůvodný pláč, útoky z domova, agresivita a destruktivní chování, které se mimo jiné projevuje také sebepoškozováním nebo až sebevražděným jednáním. (Špatenková a kol., 2011, s. 124)

Všechny výše uvedené příznaky jsou sice na jednu stranu relativně snadno zaznamatelné ze strany lidí, kteří přicházejí s dětmi do styku – typicky se jedná především o pedagogy, lékaře a další pracovníky, kteří relativně často přicházejí do kontaktu s dětmi, ale také o příbuzné dětí – avšak na druhou stranu jejich původ nemusí spočívat přímo v sexuálním zneužívání. Uvedené příznaky totiž mohou být způsobeny i jinými příčinami. (Špatenková a kol., 2011, s. 124)

Z této skutečnosti pak vyplývá reálné nebezpečí podcenění příznaků sexuálního násilí, jak ostatně upozorňují např. Petra Sedlářová a kol. (2008, s. 193): „Obětí sexuálního zneužívání se mohou stát děvčata i chlapci, přičemž tento typ zneužívání je obtížné rozpoznat s ohledem na množství rozdílných faktorů, které zde vzájemně působí. Dítě je navíc často výhrůzkami přinuceno k mlčenlivosti a velké procento dětí navíc prožívá silný pocit viny a studu ...“. Čím později je ovšem odhalena pravá příčina určitých příznaků, tím více se prodlužuje utrpení zneužívaného dítěte.

Psychické důsledky zneužívání a týrání dítěte

Aktuální důsledky se týkají soudobého zakoušení zneužívání a týrání dítěte, v rámci fyzického týrání a zneužívání se jedná o újmu na zdraví, v rámci psychického týrání a zneužívání se jedná o útrapy, nedostatek v emocionální oblasti, tyto důsledky se mohou vyskytovat i u fyzického týrání a zneužívání. **Dlouhodobé důsledky** způsobují u dítěte deprivaci, ovlivňují zejména individualitu dítěte. Tyto důsledky se projevují pasivitou dítěte, demotivací, což výrazně negativně ovlivňuje školní výsledky dítěte. Týrané a zneužívané děti působí obvykle podvyživeně, špinavě, bývají nevalně oblečené. To ovšem většinou neplatí u dětí, jejichž rodiče zanedbávají emocionální stránku a upřednostňují hmotné zajištění. Projevem fyzického týrání bývají modřiny, popáleniny apod. (Mülpachr, 2001, s. 76-77)

4.5 Zvláštní formy syndromu CAN

Kromě již zmíněných forem týrání, zneužívání a zanedbávání existují formy syndromu CAN označované jako zvláštní, jedná se o Múchhausenův syndrom, sekundární viktimizaci, systémové týrání, rituální zneužívání a zanedbávání, organizované týrání a zneužívání. (Ondrejko, 2009, s. 157)

Múchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)

Hlavním znakem syndromu je, že rodiče si vymýšlí různé poruchy a onemocnění dítěte, které je poté vystavováno nepříjemným vyšetřením a následnou léčbou. Popřípadě se sami podílejí na onemocnění dítěte tím, že úmyslně nedodržují léčebný režim dítěte. V České republice donedávna převládalo povědomí, že tento syndrom je u nás ojedinělý, ale praxe ukázala, že tomu tak není, a i u nás není výjimečné se s tímto syndromem setkat. Bohužel některé z těchto případů končí i smrtí dítěte, přičemž nejčastěji se jedná o zadušení dítěte. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 51-52)

Sekundární viktimizace – systémové týrání

Sekundární viktimizace by se dala charakterizovat jako druhotné ubližování dítěti formou týrání systémem. Odborníci, kteří mají za úkol chránit oběť násilí, vystavují dítě dalšímu traumatu tím, že je dítě zbytečně často vyšetřované, nebo se s ním pracuje necitlivě. Často v praxi odborníci zpochybňují výpověď oběti týrání, zneužívání a zanedbávání, nebo je tato oběť opakovaně nucena odpovídat na traumatizující otázky, které se týkají týrání před různými subjekty. Je zvykem, že útočník během vyšetřování není vzat do vyšetřovací vazby a nadále žije s rodinou. Členové rodiny, na nichž je pácháno týrání, zůstávají bez intervenční pomoci, případně před agresorem utíkají z domova do provizorních podmínek. (Ondrejko, 2009, s. 158-159)

Rituální zneužívání a zanedbávání

Jedná se o nejpodivuhodnější formu týrání a zneužívání mající neuvěřitelné příznaky a rysy, je součástí náboženského kultu, spojen s opakovanými aktivitami („rituály“). Oběti mají magický a nadpřirozený význam. Jestliže je tato forma týrání a zneužívání popisována pouze dítětem, je to obvykle bagatelizováno a podceňováno. Přesto by se dítě mělo brát vážně

a jeho tvrzení by mělo být minimálně ověřeno. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 101-102)

Organizované týrání a zneužívání

Organizované týrání a zneužívání se zaměřuje na zneužívání dětí na dětskou pornografii, dětskou prostituci a obchod s dětmi, tzn. zneužívání dětí pro komerční účely, což představuje ohrožující a rozšiřující se formu sexuálního zneužívání. Děti se stávají továrnami na peníze pro určité, mezinárodně organizované skupiny lidí. Organizovaným týráním a zneužíváním jsou nejvíce ohrožené skupiny dětí ve věku 12 až 18 let, které se podvolují týrání a zneužívání z důvodů finanční nouze, citového strádání, potřeby peněz na omamné a psychotropní látky. Odhalení organizované skupiny je složité a přichází obvykle až po dlouhodobém působení díky mezinárodnímu propojení pachatelů násilí a také jejich značné vynalézavosti. (Ondrejko, 2009, s. 159-163)

Obchodování s dětmi slouží pro účely sexuálního zneužívání i vykořisťování (např. v erotických klubech), děti jsou zneužívány na práci v prostředí, které je nebezpečné a ohrožuje jejich zdraví (např. manipulují s chemikáliemi), využívání dětí pro vojenské účely, nezákonnou adopci, zneužívání dětí při hrách a zábavě, žebrání, obchod s lidskými orgány apod. (Ondrejko, 2009, s. 159-163)

Oběť týrání, zneužívání a zanedbávání se snaží vyrovnat s prožitým traumatem, kterým násilí je, přitom využívá obranné mechanismy, ke kterým nejčastěji patří například: popření, vytěsnění, ztotožnění se s pachatelem násilí. Dlouhodobé používání obranných mechanismů způsobuje u obětí obviňování se, nenávisť, pocity beznaděje a zoufalství. (Ondrejko, 2009, s. 159-163)

4.6 Děti, které přitahují násilí

Děti, které přitahují týrání, zneužívání a zanedbávání můžeme rozdělit na:

1. Děti, které dospělého vyčerpávají

Děti, které například v noci nespí, nejsou k utišení, pláčou, vztekají se, děti labilní, citlivé, hyperaktivní, neklidné, impulzivní apod., mohou svým chováním rodiče vyčerpávat fyzicky i psychicky a dráždí je k nepřiměřeným a nekontrolovatelným reakcím. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 135-140)

2. Děti s málo pochopitelným chováním

Jedná o děti se zvláštní a výjimečnou povahou, díky čemuž jim rodiče nemohou dobře porozumět nebo rodičům snahu o porozumění v různé míře ztěžuje zvláštní sociální situace, ve které se ocitají. Může jít například o děti s autismem, o děti s poruchami komunikace, se specifickými poruchami učení apod. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 135-140)

3. Děti, které nesplňují očekávání rodičů

Děti, které nesplňují očekávání rodičů, jsou přirozeně více ohroženy menší pozorností svých rodičů, jsou nezaslouženě a nadměru přísně trestány, což je dáno zklamáním a ponížením rodiče. Jedná se například o děti mentálně retardované, děti intelektuálně podprůměrné, děti s lehkými mozkovými dysfunkcemi, méně o děti se smyslovými vadami, s tělesnými defekty, s nápadnostmi ve vnějším tělesném zjevu. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 135-140)

5 Dětská práva a jejich ochrana před týráním, zneužíváním a zanedbáváním

V předchozích kapitolách jsem se pokusila vystihnout, proč považujeme násilí v rodinách a zejména násilí na dětech za společensky nežádoucí jev a popsala jsem podle mě nejzávažnější následky násilí na dětech vnímaných v kontextu právě syndromu CAN. V historickém exkurzu jsem stručně popsala, že i vnímání násilí na dětech prošlo také historickým vývojem. Nastínila jsem, že jako takový historický milník byl nejen vliv tzv. pedocentrismu, ale především vznik a prosazení několika úmluv a zákonů, které se zabývají právě ochranou práv dětí. V následujícím textu, tedy vystihnu v tomto ohledu alespoň ty nejdůležitější normy.

Díky rozvoji vědních disciplín zabývajících se dítětem a obhájcem dětských práv budujících prostor pro všeobecné uznání právní ochrany dítěte na mezinárodní úrovni byly vytvořeny a přijaty mezinárodní dokumenty jako Ženevská deklarace práv dítěte Společností národů v roce 1924, Dětský fond Organizace spojených národů UNICEF v roce 1946, Deklarace o právech dítěte v roce 1959 a Úmluva o právech dítěte v roce 1989. (Unicef.cz, nedatováno)

Ženevská deklarace práv dítěte vůbec poprvé řeší problém zvláštní ochrany dítěte vytvořením podmínek pro uspokojující péči o zdraví dítěte, jeho všestranný rozvoj, vzdělání a ochranu před faktory, které ohrožují vývoj, před týráním, zneužíváním, zanedbáváním atd. (Unicef.cz, nedatováno)

Dětský fond UNICEF byl založen na počátku padesátých let (11.12.1946), původně jako Mezinárodní fond neodkladné pomoci pro děti postižené 2. světovou válkou v rámci Organizace spojených národů OSN. Kromě dalších činností se zabývá podporou ohrožených dětí v celosvětovém měřítku, vytváří speciální programy zaměřené zejména na děti ulice, děti zneužívané jako levná pracovní síla v továrnách apod., děti týrané a zneužívané, děti v rozvojových zemích, které jsou ohroženy různými epidemiemi, hladomory, přírodními katastrofami a válečnými konflikty, kdy jsou děti využívány jako vojáci. Fond tvoří i mezinárodní činnosti, jejichž výsledkem je např. Deklarace o právech dítěte, která ovlivnila zákonodárství jednotlivých států. Pozitivně přispěla ke koncipování zákona o rodině v roce 1963 v tehdejší Československu, kde byla do té doby práva a ochrana dětí dosti vzdálená mezinárodním právním zásadám. (Unicef.cz, nedatováno)

5.1 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je mezinárodní dokument, který byl přijat dne 20. listopadu roku 1989 v New Yorku, listina byla uložena u generálního tajemníka Organizace spojených národů. Státy, které přijaly Úmluvu, berou na zřetel zásady vyhlášené Chartou Spojených národů, uznání přirozené důstojnosti a rovných práv všech příslušníků rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě, věří v základní lidská práva, hodnoty lidské osobnosti a podporu svobody, zlepšování životní úrovně. Prohlásily, že děti mají nárok na zvláštní péči a pomoc s tím, že rodina je základní jednotka společnosti a nejdůležitější je blaho všech členů rodiny, zejména děti v jejich přirozeném prostředí, ochrana a pomoc při naplňování úlohy ve společnosti. V zájmu rozvoje osobnosti dítěte by mělo dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění tak, aby postupem času bylo schopno samostatně žít ve společnosti vlastním životem. (Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1991)

„Úmluva o právech dítěte zahrnuje právo: na život, přežití a rozvoj; na jméno, národnost a zachování identity; na svobodu a bezpečnost jednotlivce; nebýt týrán a mučen; nebýt vzat do otroctví; na lidskou důstojnost; na pomoc a podporu národního a mezinárodního zákonodárství; na spravedlivé a veřejné jednání u soudů, na soukromí domova

a korespondence ... a současně i svobodu: myšlení, svědomí a náboženského vyznání; názorů a jejich vyjadřování; pokojného shromažďování; pohybu a pobytu.“ Základním smyslem Úmluvy je: „nejlepší zájem dítěte“, je zde jasně vymezen rámec zodpovědnosti rodičů a rodičovské výchovy. (Vaničková, Hadj-Mousosová, Provazníková, 1995, s. 10)

Ochraně dětí před jakoukoli formou tělesného a psychického týrání, urážení nebo zneužívání a zanedbávání je zde vyhrazeno výjimečné místo v čl. 19:

„1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.

2. Tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž je svěřeno, jakož i jiné formy prevence. Pro účely zjištění, oznámení, postoupení, vyšetřování, léčení a následné sledování výše uvedených případů špatného zacházení s dětmi zahrnují rovněž podle potřeby postupy pro zásahy soudních orgánů.“ (Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1991)

Dále pak čl. 12 nařizuje smluvním státům zabezpečení formulování a svobodné vyjádření vlastních názorů dítěte a mělo by být vyslyšeno ve věcech, které se jej týkají v každém soudním nebo správním řízení nebo prostřednictvím zástupce. (Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1991)

5.2 Právní rámec ochrany dětí v České republice

V této souvislosti je na místě zmínit, že Česká republika je ratifikací mezinárodních smluv, zejména výše uvedené Úmluvy o právech dítěte vázána ochranou těchto práv a jelikož se jedná o mezinárodní dohodu je stejně jako další mezinárodní dohody ratifikované ČR právně nadřazena normám národním, které by se měly požadavkům plynoucím s mezinárodních smluv přizpůsobit. V České republice jsou tyto zásady plynoucí z Úmluvy o právech dítěte implementovány do právního pořádku a nalezneme je zde od norem s nejvyšší právní silou jako Ústavy, resp. zejména Listiny základních práv a svobod, přes nejrůznější zákony, trestně právní normy až po nejrůznější vyhlášky, metodiky apod. Z tohoto hlediska by jen výčet těchto norem a jejich obsahů v dané problematice vydal na samostatnou

práci, proto v následující části zmíním alespoň krátký právní exkurz do, podle mého názoru pro tuto práci, nejstěžejnějších právních norem ČR.

5.2.1 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je součástí ústavního pořádku České republiky, patří tedy mezi normy největší právní síly. Jedná se o ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina vyjadřuje lidskou rovnost v důstojnosti a právech, občanům České republiky zaručuje nejen nezadatelnost jejich práv, ale také jejich nezcizitelnost, nepromlčitelnost a zároveň jsou tato práva nezrušitelná, jsou zaručena všem a to „...bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“ (Česko, 1993)

Žádnému občanovi nesmí být způsobena újma na právech při uplatňování základních práv a svobod. Právní subjektivita, způsobilost k právům a povinnostem vzniká narozením, a každý má právo na ochranu již před narozením. Nikdo nesmí být vystaven mučení ani jinému krutému, necitelnému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu, to platí i například při trestném činu týrání dítěte, nikdo nesmí být zbaven osobní svobody jinak a z jiného důvodu, než je stanoveno v zákoně a nikdo nesmí být vystaven nuceným pracím nebo službám. Každý má právo na zachování jeho lidské důstojnosti, dobré pověsti, cti a na ochranu jeho jména. (Česko, 1993)

5.2.2 Zákon o rodině

Rodinné právo, manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi, vzájemné závazky a povinnosti jsou vymezeny v Zákoně č. 94/1963, o rodině, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů ČR. Od té doby byl již několikrát novelizován, nejrozsáhlejší novela byla uskutečněna v roce 1998 jako reakce na nově přijaté mezinárodní úmluvy a dohody, včetně Úmluvy o právech dítěte apod. Rodičovská zodpovědnost je vymezena jako souhrn práv, ale i povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnuje především péči o zdraví, jeho tělesný, citový, intelektuální a morální vývoj, při jeho zastupování a správě majetku. Rodiče mohou použít přiměřené výchovné prostředky tak, aby se nedotkli důstojnosti dítěte, neohrozili jeho zdraví a vývoj, chrání zájmy dítěte. Jestliže rodiče porušují práva dětí, mohou být zbaveni

rodičovské zodpovědnosti nebo jim tato zodpovědnost může být omezena na základě úmyslného zneužívání či zanedbávání této zodpovědnosti. Jedná se o významný zásah do práv rodičů, proto takové rozhodnutí vydává soud, který stanoví dítěti opatrovníka nebo poručníka. (Česko, 1963)

5.2.3 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. nabyt účinnost 1. dubna 2000. Tento zákon uvítali především pracovníci zabývající se dětmi do osmnácti let věku zanedbanými nebo jinak ohroženými sociálně patologickými jevy, včetně policistů, státních zástupců a soudců. (Česko, 1999)

Práva chránící dítě jsou zde definována jako právo na příznivý vývoj a řádnou výchovu, oprávněné zájmy, obnovu narušených funkcí rodiny, včetně zájmů majetkových všech dětí, které mají trvalý nebo dlouhodobý pobyt na území České republiky, nebo u nichž je zahájeno řízení o udělení azylu, nebo kteří mají oprávnění zde trvale pobývat. Dále stanovuje povinnost obcí chránit životy dětí, uspokojit základní potřeby a zdravotní péči. Proto jsou na základě zákona zřizována zařízení pro okamžitou pomoc dětem, jejichž životy nebo vývoj jsou nepříznivě ohroženy. (Česko, 1999)

Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou orientovány například na děti, jimž zemřeli rodiče, nebo si rodiče neplní svoji rodičovskou zodpovědnost, či jiné fyzické osoby vychovávající dítě, kteří zanedbávají své povinnosti. Dále se zaměřují na děti vedoucí nemorální a zahálčivý život, záškoláctví, zneužívající alkohol a drogy, atd., ale i děti, které se staly oběťmi trestných činů (například týrání, zneužívání a zanedbávání). Každý má právo upozornit na negativní chování rodičů, stejně jako samo dítě má právo požádat bez vědomí zákonných zástupců o ochranu svých práv subjekt sociálně-právní ochrany, školu či zdravotnické zařízení. Ovšem podmínkou pro zásah je intenzita výskytu tohoto jednání, doba trvání, a zda se tato skutečnost již projevila na vývoji dítěte, v tom případě by měla být pomoc poskytnuta okamžitě. Pokud je dítě schopno, má právo vyjadřovat své postoje, návrhy nebo názory při projednávání záležitostí, které se jej týkají problému, a je k nim přihlíženo se vši vážností. Zákon také upravuje kompetence obcí, a ukládá jim např. povinnost působit na zákonné zástupce, kteří zanedbávají svoji rodičovskou zodpovědnost, a zároveň jednat přímo s dětmi. Měli by kontrolovat plnění opatření podle paragrafu 43 zákona o rodině, nebo která byla nařízena soudem. Zákon vymezuje okruh dětí, kterým by obce měly věnovat pozornost,

děti ohrožené sociálně patologickými jevy, např. týráním, zneužíváním, zanedbáváním. Obce provádí jak preventivní činnost, tak podávají soudu návrhy na omezení nebo zbavení rodičů jejich rodičovské zodpovědnosti. (Česko, 1999)

Tento zákon jsem uvedla záměrně jako poslední, neboť je v něm odražena i spolupráce školy s orgány sociálně-právní ochrany dětí a právě škole se věnuji v následující kapitole.

6 Škola a týrané dítě

Škola, kam děti pravidelně dochází má právě k odhalování týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí význam zajisté nenahraditelný a spolu se zdravotnickými zařízeními se řadí na první příčku mezi subjekty, které tyto jevy oznamují. Jsou to právě učitelé, kteří jsou hned po rodičích, jejich dětem nejbliže a právě informovanost a rozhodnost může být ta, která může sehrát významnou úlohu při zastavení dalšího týrání, případně při záchraně života dítěte. (Doubrava, 2005)

Škola je pro dítě prostředí, ve kterém vedle prostředí rodinného dochází k socializaci a nutno dodat, že podíl školy jako instituce je v tomto směru velmi významný. Odlišuje se od rodinného prostředí, kde se utváří osobnost dítě od základů, neboť ve škole se dítě začleňuje do širšího sociálního prostředí. Dítě je posuzováno dle své práce, svých výkonů a schopností, je zde kladen důraz na výsledky, prosazuje se mezi ostatními vrstevníky, konkurencí. Jedinec si osvojuje zkušenosti v kontaktu se spolužáky, vytváří si vztahy, zvládá konflikty s ostatními vrstevníky, učí se podřizovat většinovým zájmům na úkor uspokojení vlastních aktuálních potřeb. (Vaničková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 27-28)

Dítě přenáší způsoby chování z rodinného prostředí do školy, jestliže je dítě týrané a zanedbávané, má určitou představu sebe sama, vytvořenou na základě přesvědčování rodiči, je pravděpodobné, že nebude schopno rozpoznat pozitivní vztah ostatních vrstevníků a učitele k vlastní osobě, naopak obrannými mechanismy bude vytvářet negativní postoje, což jej opětovně přesvědčí o nepříznivé představě sebe sama. (Vaničková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 27-28)

„Teoreticky je tedy možné, aby škola, jako nové a odlišné prostředí, přispěla k prolomení kruhů problémů, v nichž dítě žije, ale vyžadovalo by to mimořádné úsilí a pochopení ze strany dospělých i dětí, což lze v běžné škole jen velmi těžko očekávat.“ (Vaničková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 28)

6.1 Definice školy

V zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve školském zákoně, v § 124 odst. 1 je uvedena tato definice školy: „Školská právnická osoba je právnickou osobou zřízenou podle tohoto zákona, jejíž hlavní činností je poskytování vzdělávání podle vzdělávacích programů uvedených v § 3 a školských služeb podle tohoto zákona.“ (Česko, 2004, s. 10297)

6.2 Projevy syndromu CAN ve školním prostředí a možnosti intervence

Změny chování a známky na těle dětí jsou projevy, díky nimž mohou pedagogové lépe rozpoznat, že se jedná o oběť týrání, zneužívání a zanedbávání. Mezi projevy zanedbávání řadíme např. trvalý hlad, podvýživu, chudou slovní zásobu, špatnou hygienu, zkažené zuby a časté záněty dásní, s dítětem se nikdo neučí, nezajímá se o jeho školní povinnosti, venku pobývá dlouho do tmy a bez dozoru apod., u projevů zanedbávání bychom mohli zmínit např. chudé či špatné vztahy s rodiči, touhu po citu a pozornosti, potíže s učením, záškoláctví, žebrání o jídlo apod. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010)

S nejrůznějšími projevy syndromu CAN jsme se již seznámili v rámci předchozí kapitoly, proto shrňme, že projevy syndromu CAN ve školním prostředí v podstatě korespondují s jeho obecnými projevy, přičemž se vyznačují některými specifiky. Školní prostředí tedy představuje prostor, ve kterém může být týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte odhaleno a pedagogové – společně s dětskými lékaři – jsou těmi lidmi, kteří mohou, byť to není nikterak lehké, takovému dítěti pomoci či alespoň iniciovat první kroky vedoucí k žádoucí nápravě jeho životních poměrů. Formy a projevy syndromu CAN jsou ve školním prostředí zřetelné zejména v případě tělesného týrání, zneužívání a zanedbávání. Za této situace se pedagogičtí pracovníci mohou u takových dětí setkat především s častými hematomy, ohraničenými lysinkami po vytržení vlasů, s natrženými ušními boltci, s poškozeními kůže či nejrůznějšími škrábanci, ale také s opakovanými a třeba i neléčenými zlomeninami, bodovými popáleninami od cigaret, jinými popáleninami a dokonce i s příznaky otřesu mozku a míchy, mnohočetnými vnitřními poraněními atd. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 41-42)

Výše uvedené lze shrnout pod pojem specifické identifikační znaky. O tělesném týrání, zneužívání a zanedbávání však mohou vypovídat také tzv. nespecifické identifikační znaky. V tomto případě se učitelé u takových dětí mohou setkat zejména se zvýšenou úzkostností a strachem, nejrůznějšími obrannými reakcemi, mnohdy výrazně sníženým sebehodnocením, ale také s neochotou a rozladěností před návratem ze školy domů a s útoky z domova. Charakteristický je také náhle zhoršený školní prospěch, relativně časté je záškoláctví, ale i zvýšená konzumace alkoholických nápojů a cigaret nebo dokonce jiných návykových látek. Pedagogové se setkávají s agresivním chováním takových dětí, s náhlými výbuchy jejich hněvu, nebo naopak s obtížemi v sociální komunikaci a vyhýbavým chováním. V případě duševního a citového týrání, zneužívání a zanedbávání je situace mnohem obtížnější. Tzv. nespecifické identifikační znaky jsou v tomto případě obtížně identifikovatelné, protože mohou poukazovat také na jiné problémy. Děti, které doma zažívají citové týrání, zneužívání a zanedbávání, se vyznačují charakteristickou lítostivostí, plačtivostí, ale i vztekem, hněvem a agresí, stejně jako zvýšenou úzkostností, strachem, smutkem, celkovou apatií, depresivním laděním, sníženým sebevědomím, podceňováním se, nerozhodností a vůbec obecně poruchami chování a nejrůznějšími psychosomatickými poruchami. Někdy tato situace může vyústit až v sebevražedné sklony. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 41-42)

Obecně platí, že děti se syndromem CAN trpí výraznými problémy v oblasti emocí. Tyto děti jsou buď nepřiměřeně stažené do sebe – a úkolem učitelů je pomoci jim vyjít z této uzavřenosti – nebo jsou nepřiměřeně agresivní – a pak je úkolem pedagogů pomoci jim zvládat vlastní agresivitu. Nutno říct, že „... právě tyto symptomy jsou nezdárcem v každodenní pedagogické praxi přehlíženy. Tiché a uzavřené dítě ve škole nepředstavuje pro učitele žádný problém, a proto jej ani nenapadne zamýšlet se nad jeho uzavřeností.“ (Pešová, Šamalík, 2006, s. 119)

Naopak pokud je dítě ve škole agresivní, pedagogové je často označují jako dítě problémové či dokonce zlé, případně je mu diagnostikována porucha chování. Takové dítě pak je v kontextu žákovského kolektivu pedagogy vnímáno jako agresor nebo iniciátor šikany. Správné vysvětlení, že jeho nadměrná agresivita v podstatě představuje specifickou formu volání o pomoc, napadne jen málokterého pedagoga. V důsledku toho pak nastane situace, kdy je agresivní dítě týráno doma a trestáno ve škole či v zájmovém kroužku. (Pešová, Šamalík, 2006, s. 119)

Zdeněk Martínek (2006, s. 26) ve své práci k problematice ve škole zachytitelných projevů psychického zanedbávání dítěte, jakožto specifického projevu syndromu CAN, dodává, že pedagogičtí pracovníci musí bedlivě sledovat nejen projevy tzv. autoagrese, ale také projevy chronického ubezpečování se. Takové děti své učitele velmi často zahrnují otázkami, zda to či ono udělali dobře, co mají dělat, zda je mají rádi atd. Není pak výjimkou, že takové dítě se může stát pro pedagoga nejednou obtížným, protože chce, aby jej učitel vedl v patrnosti. Pokud pedagog takové dítě odmítá, tak zpravidla se jeho intenzita ubezpečovat se ještě zvýší. Za vhodnou metodu pak považuje tzv. metodu předběhnutí, kdy pedagog dítě předběhne a sám ho ubezpečí, že ho má rád a že o něm ví. Je však zřejmé, že tento aspekt jeho činnosti musí být pro pedagoga ohroženého syndromem vyhoření velmi obtížný.

Co se týče konkrétně sexuálního zneužívání, mohou se pedagogičtí pracovníci setkat s následujícími nesespecifickými tělesnými identifikačními znaky. Nejčastěji se jedná o bolesti břicha, dále o pomočování nebo dokonce pokálení, o bolestivé vyprazdňování, poševní nebo anální krvácení a také poruchy příjmu potravy. (Weiss a kol., 2005, s. 90) Z tzv. specifických identifikačních znaků v oblasti chování se můžeme zmínit především o tzv. kompulzivní nebo excesivní masturbaci, o opakovaných sexualizovaných hrách, ale také o nočních běsech, ulpívajícím chování, obtížích s odloučením atd. Obecně je nutné připomenout opět agresivní chování, také náhlé nesespecifikované změny chování, ztrátu zájmu tzv. o cokoli, zhoršení prospěchu, náhlý odpor k určitému člověku, činnosti nebo místu atd. (Vaníčková, 2009, s. 8-13).

Školy všech stupňů by měly nepochybně sehrávat velmi významnou roli v oblasti prevence sexuálního zneužívání dětí, s čímž by měl korespondovat také obsah vzdělávání budoucích učitelů. Obsah vzdělávání studentů pedagogiky z hlediska prevence sexuálního zneužívání dětí je dán jednak obsahem sexuální výchovy, schváleným Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy České republiky, a jednak vlastním přínosem jednotlivých učitelů v praxi. V této souvislosti pak nutno zmínit, že „... každý učitel mateřské a základní školy (tedy nejen učitelé občanské výchovy, přírodopisu a výchovy ke zdraví – pozn. aut.) musí být vzděláván v obsahu sexuální výchovy, který má zvládnout každý žák mateřské a základní školy, a v metodách a prostředcích, kterými se pedagogická transformace obsahu sexuální výchovy provádí. Celá strategie pedagogické transformace obsahu sexuální výchovy a jeho součástí prevence sexuálního zneužívání, šířeji prevence syndromu CAN, musí být koncipována ve třech základních úrovních ... (kognitivní – informační, postoje – emocionální, výkonová – dovednosti, návyky a chování).“ (Weiss a kol., 2005, s. 70)

Existují ještě zvláštní formy týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, jejichž odhalení je však pro pedagogické pracovníky obtížné. Tak např. tzv. systémové týrání a zneužívání dětí spočívá v tom, že po traumatu dítěte v rodině následuje další týrání systémem, který by měl dětem pomáhat a chránit je. Typicky se jedná o umístování dětí do dětských domovů, o negativní pěstounskou péči nebo o necitlivé vyšetření odborníky. V některých případech se na tomto systémovém týrání mohou podílet i samotní pedagogičtí pracovníci. V případě organizovaného týrání a zneužívání, tedy např. v případě dětské prostituce a pornografie, obchodu s lidmi, dětské práce, dále v případě rituálního týrání a zneužívání dětí v souvislosti se zvrácenými kultury, máme co do činění se situací, kdy děti jsou součástí určitého organizovaného společenství. V tomto případě jsou možnosti pedagogických pracovníků odhalit takovou situaci a dětem pomoci výrazně omezené. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 97-101)

Právě proto mějme na paměti, že „... odhalení týraného nebo zneužívaného dítěte nezáleží v první řadě na faktech, ale více na pocitech a intuici. Častokrát neumíme říct proč, ale dítě, u které později odhalíme CAN-syndrom, nám připadá zvláštní či podivné – zejména pokud máme možnost být s ním častěji. Může se nám tak jevit od začátku, kdy ho poznáme (když k nám začalo chodit do třídy, na kroužek), nebo může nastat změna, a to najednou (např. po prázdninách), anebo postupně.“ (Pešová, Šamalík, 2006, s. 119)

Prvním předpokladem pro to, aby učitel mohl pomoci týranému, zneužívanému nebo zanedbávanému dítěti, je správně identifikovat výše uvedené projevy, ať již jde o změny chování dětí nebo o fyzické projevy. Varující mohou být i nejrůznější změny v pravidelných životních návycích, např. ve spaní, dítě pak chodí do školy pozdě, nebo ve stravování, dítě pak např. u oběda opakovaně nedojídá jídlo. Tělesné projevy pak snadno může zaznamenat především vyučující tělesné výchovy, který si může všimnout rovněž dříve nebývalé únavy či apatie týraného, zneužívaného a zanedbávaného žáka. (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 15-24)

Pedagogičtí pracovníci se tedy v některých případech mohou stát těmi osobami, které odhalí týrání, zneužívání a zanedbávání u konkrétního dítěte. V této souvislosti zmiňme několik praktických rad učitelům, jak zareagovat, pokud se jim dítě svěří:

- Za každou cenu zůstaňte klidný/á, přístupný/á a vnímavý/á;
- Dítě, které se vám svěří, pečlivě vyslechněte, a to bez přerušování;
- Pečlivě kontrolujte své verbální i neverbální projevy;
- Dejte dítěti jasně najevo, že je berete vážně a že je vnímáte;

- Projevte uznání nad jeho odvahou a ujistěte dítě, že učinilo správnou věc, když se vám přišlo svěřit se svým trápením;
- Dále dítě ujistěte, že uděláte vše, co je ve vašich silách, abyste mu pomohli, a vysvětlíte mu všechny možné důsledky;
- Poznamenejte si vše, co dítě řeklo a kdo byl přítomen, vždy pak pokud možno používejte přesná slova, která dítě použilo.

(Sedlářová, 2008, s. 195)

Také je vhodné určitě zmínit, že násilí není jeho vina a ani nemůže za to, co se u něj doma odehrává, rovněž tak ani jeho případní sourozenci nenesou odpovědnost a odpovědný by měl být vždy ten, kdo násilí páchá. Také se považuje za vhodné zdůraznit, že nikdo nemá právo se k němu nebo jeho sourozenců, případně jiným členům rodiny chovat násilně, ani z pozice rodiče. Učitel by měl být schopen i dítěti vysvětlit, že nemůže násilí zastavit samo, a proto je dobře, že se svěřilo, protože nyní mu pomůže jeho okolí. Rozhodně by neměl pedagog slibovat něco, co nemůže splnit, případně nereálné věci nebo říkat, že to bude pouze jejich tajemství. Naopak měl by být k dítěti upřímný a s ohledem na jeho rozumové vlastnosti mu vysvětlit, že bude o jeho problému hovořit s odborníky, kteří se té dané problematice věnují, a kteří se mu budou snažit pomoci. Okamžiky, kdy se dítě pedagogovi svěřuje, jsou však složité i pro samotného pedagoga, a tak by měl pedagog dbát na to, aby tzv. udržel své emoce na uzdě, v takových případech se totiž objevují tendence ihned zasáhnout, což může být i na škodu. (Stopnásilí.cz, 2007)

6.2.1 Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole

Koncepce se zabývá vymezením poradenských služeb ve škole, které jsou zajišťovány především výchovnými poradci, školními metodiky prevence a jejich týmem sestaveným z pověřených pracovníků školy. V této části práce tedy popíše jednotlivé služby poskytované školou nebo školským zařízením, které mohou svou činností přispět k odhalení a k pomoci týraným dětem. Pokud mají školy nad 500 žáků, mohou využívat také služeb školního psychologa či školního speciálního pedagoga. Ředitel školy, nebo jím pověřený pracovník, je odpovědný za poskytování těchto služeb, za vytvoření preventivního programu odrážející specifika školy a zajišťování výchovného poradenství. Tito poskytovatelé poradenských služeb metodicky vedou a formou konzultací podporují žáky a jejich rodiče. Krizovými situacemi a jejich intervencí se obvykle zabývají psychologové, mezi tyto situace řadíme

zejména nemoci, úrazy, úmrtí blízkých, sebevraždy, vraždy, ale také domácí násilí a právě zmiňovaný syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Důležité je zvyšování schopností a dovedností pro rozpoznání takových situací a možnosti, jak pracovat s žáky, kteří se ocitli v těžké životní situaci, aby se s ní dokázali lépe vyrovnat a zvládnout ji. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 2-6)

„Je třeba, aby učitelé byli informováni o možných reakcích žáků na krizové situace, zejména v kontextu strachu a obav z budoucnosti, snížení prospěchu a zhoršení chování, spánkových obtíží, sklonnů k výbuchům zlosti, až po výskyt depresí, drogových závislostí, hrubého chování nebo sebevražedných sklonnů. Školy pak mohou s větší pravděpodobností úspěšně identifikovat rizikové žáky ve skupině, periodicky monitorovat jejich chování a získávat pro ně psychologickou asistenci ve spolupráci se zákonnými zástupci.“ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 3)

Důležitá je také: „spolupráce se specializovanými poradenskými pracovišti ve školství, tj. pedagogicko-psychologickými poradnami (PPP), speciálně pedagogickými centry (SPC), ale také se středisky výchovné péče (SVP) a dále mimo školství zejména s informačně-poradenskými středisky úřadů práce, povede k vytváření prostoru pro operativní poskytování kvalitnějších školních poradenských služeb.“ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 2)

Výchovný-kariérový poradce

Vykonává činnosti poradenské, informační a metodické v oblasti vzdělávání a diagnózu činností zaměřených k volbě povolání žákům a zákonným zástupcům ve spolupráci s třídním učitelem. Zajišťuje a zprostředkuje diagnostiku potřeb a intervenci pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a přípravu podmínek pro integraci a návrhy na další péči o tyto žáky, diagnostikuje a provádí intervenci. Pomáhá ostatním pedagogům v oblasti integrace žáků, pracuje s nadanými žáky, vytváří individuální plány a spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně pedagogickými centry a se středisky výchovné péče. O svých činnostech vyvábí písemnou dokumentaci v souladu s předpisy o ochraně údajů, včetně záznamů o žácích v péči specializovaného poradenského zařízení. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 6-7)

Školní metodik prevence

Podílí se na tvorbě a realizaci preventivního programu školy, další prevenci, a vzdělávání ostatních pedagogických členů školy zaměřenou na projevy sociálně patologických jevů, např. záškoláctví, násilí, sexuální zneužívání, vandalismus atd., na zapojování a integraci žáků/cizinců v rámci prevence rasizmu, xenofobie a dalších jevů, přijímání jejich kulturní a etnické odlišnosti, žáků s poruchami chování a poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům. Vyhledává problémové projevy chování u jednotlivých žáků a tříd, pracuje s třídními kolektivy, sleduje úroveň rizikových faktorů ovlivňujících rozvoj sociálně patologických jevů ve škole. Poskytuje poradenství žákům s projevy sociálně patologického chování a jejich zákonným zástupcům ve spolupráci s třídními učiteli při zajišťování péče odborného pracoviště, kontaktuje odpovídající odborné pracoviště a podílí se na intervenci a následné péči. Spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami a dalšími poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými a dalšími zařízeními a institucemi působícími v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Vede aktuální databázi spolupracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Písemně dokumentuje svoji činnost v souladu s právními předpisy o ochraně údajů, včetně rozsahu a obsahu činnosti školního metodika prevence, realizovaných opatření, odborných zpráv o žácích v péči specializovaných poradenských zařízení v rámci prevence sociálně patologických jevů. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 7-8)

Školní psycholog

Pracuje se žáky, pedagogy i rodiči, konzultuje a vytváří poradenské, diagnostické, metodické a informační činnosti. Podílí se na přípravě a zápisu do 1. ročníku základní školy, na včasné zjišťování poruch učení, ale také na diagnostikování nadaných dětí, výukových a výchovných problémech žáků, sociálního klimatu ve třídě, spolupráce s třídním učitelem a žáky, sestavování individuálního programu pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, krizová intervence a preventivní programy negativních jevů ve škole. Podílí se na přípravě přijímacího řízení na střední školy, vytváří poradenství pro žáky v oblasti vzdělávání a kariéry. Individuální konzultace a metodické vedení pro ostatní učitele a zákonné zástupce. Spolupráce s výchovným poradcem, školním metodikem prevence, třídním učitelem a ředitelem školy, ale také s pedagogicko-psychologickými poradnami, zdravotnickými a sociálními institucemi, státními a nestátními orgány, s organizacemi péče o děti a mládež

apod. Provádí dokumentaci v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů a etickým kodexem školního psychologa. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 9-10)

Školní speciální pedagog

Zaměřuje se na odbornou podporu integrování žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků, kteří potřebují speciálně pedagogickou podporu, diagnostikování potřeb žáků, včetně osobní a rodinné anamnézy, analýza a vyhodnocení zjištěných informací. Stanovení individuálního plánu podpory dle vyhodnocených údajů, tzn. krátkodobá i dlouhodobá individuální práce, speciálně pedagogické vzdělávací činnosti, vytvoření individuálního vzdělávacího programu na základě druhu a stupně zdravotního postižení po dohodě školního týmu, včetně ředitele školy, třídního učitele, žáka, a zákonnými zástupci žáka a jejich průběžná komunikace. Dohlížení a vyhodnocení dle vytvořených návrhů. Úpravy školního prostředí, speciální pomůcky a materiály, metodické vedení asistentů ve škole. Spolupráce se specializovanými pracovišti. Podílí se na možnosti rozšíření služeb a zkvalitnění péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Veškerou činnost musí písemně evidovat v dokumentaci případů v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 10)

Třídní učitel

Vytváří klima a atmosféru třídy, pravidla dle školního řádu, dohlíží na jejich dodržování a rozvíjí pozitivní sociální vazby mezi spolužáky ve třídě, vytváří diagnózu vztahů ve třídě. Má přehled o rodinném zázemí žáků a individuálních zvláštностech jednotlivých žáků, spolupracuje s rodiči žáků a komunikuje s ostatními pedagogy. Při poskytování poradenství v oblasti dalšího vzdělávání žáků, nebo profesní dráhy komunikuje s výchovným – kariérovým poradcem. Pokud se objeví negativní chování žáků ve třídě, spolupracuje se školním metodikem prevence na realizaci minimálního preventivního programu. Při prevenci školního neprospěchu žáků, při integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, a další poradenské práci se žáky třídy, spolupracuje se školním psychologem či speciálním pedagogem. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 11)

Právě třídní učitel je podle mě tou nejdůležitější osobou v případě pomoci týraným dětem, protože jak je výše uvedeno, je to právě on, kdo by měl mít nejlepší přehled o žácích, ale nejen o nich, ale také o jejich rodinném zázemí. Zejména učitelé na základních školách jsou ve styku s dětmi výrazně delší dobu než např. na školách středních. Já sama si pamatuji,

že má třídní učitelka byla pro mě důležitou osobou, se kterou jsme diskutovali, ale také které jsme se svěřovali apod. V tomto kontextu považuji také za důležité, aby právě lidé, co poskytují poradenské služby, včetně třídních učitelů, měli dostatek informací o projevech a důsledcích týrání na dětech a aby věděli, jak se v určitých situacích zachovat. Ve školství naštěstí existuje metodika k problematice prevence rizikového chování, kterou přiblížím v následující části. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005, s. 11)

6.2.2 Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních

Metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (dále jen „školách“) já osobně považuji za velmi dobře zpracovaný dokument a to zejména v oblasti příloh, kde jsou poměrně dobře nastíněny hlavní linie činností pedagogů při výskytu rizikového chování nebo sociálně patologických jevů u žáků školy. Tato metodika nejenže vymezuje a začleňuje prevenci do školního vzdělávacího programu a školního řádu, ale také charakterizuje instituce, zabývající se prevencí a práci pedagogického pracovníka, definuje preventivní program, popřípadě minimální preventivní program, který je požadován po institucích, které žádají o dotace a jak jsem uvedla, doporučuje, jak mají školy postupovat při výskytu rizikového chování dětí a mládeže v přílohách 1. – 14. Tato prevence se zaměřuje na předcházení rozvoje rizikového chování, např. agrese, šikana, násilí, záškoláctví, užívání návykových látek apod., k rozpoznání a zajištění pomoci včasnou intervencí nebo krizovou intervencí zvláště u domácího násilí, šikanování, násilného chování, týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání, ohrožování mravní výchovy mládeže, atd. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010, s. 1)

Opět zmiňme zejména k naší problematice týrání, že je zde v příslušné příloze zdůrazněn fakt, že hlavní roli zde hraje všímavost učitele, aby mohl odhalit, že nese dítě znaky týrání, jsou to ony změny chování žáka ve formě zhoršení prospěchu žáka, dítě začne být samotářské nebo naopak agresivní vůči svým vrstevníkům, nebo také znaky týrání na těle dítěte jako modřiny, odřeniny či apatie dítěte. Jestliže učitel zpozoruje známky podezření na týrání dítěte, měl by se v první řadě pokusit s dítětem navázat osobní kontakt, nejlépe někde v soukromí, kde se pokusí o příjemnou atmosféru, nabídne nějaké pohoštění. Takový rozhovor by měl učitel začít zeširoka, ne se ihned věnovat problému, až posléze se dotázat na

to, proč v poslední době odchází ze školy jako poslední, nebo třeba proč má na těle modřiny. Rozhor většinou vede třídní učitel, ale může i jiný učitel, jestliže má s dětmi například méně formální vztahy, nebo učitel vyučující předmět, jenž je žákův oblíbený, pro lepší navázání kontaktu a získání důvěry žáka. Učitel by se zároveň měl obrátit na sourozence nebo spolužáky, zda nevědí něco bližšího. Přesto by měl učitel informovat pověřené instituce, obzvláště pokud se učitel nedaří navázat kontakt s dítětem, měl by se obrátit na pedagogicko-psychologickou poradnu, nebo dítěti doporučit, aby se obrátilo na Linku bezpečí, Linku důvěry, kde se dítě může anonymně svěřit, protože vystoupení z anonymity a mluvení o tom, jak je mu ubližováno, je pro týrané dítě to nejtěžší. Učitel by si měl pozvat do školy rodiče či zákonného zástupce žáka, pravděpodobného tyrana, u kterého vyzoroval dané problémy, může tak zjistit pravé příčiny neobvyklého chování žáka, nebo toto pozvání může být pro zákonného zástupce výstrahou, aby v takovém jednání nepokračoval, jinak se takové jednání neobejde bez vážných následků. Z chování rodiče může pedagog nepřímo rozpoznat, zda v rodině dochází k týrání, nebo zda je jiná příčina neobvyklého chování dítěte, např. školní šikana. Pomocí tohoto rozhoru může alespoň jednu z možností vyloučit. Jestliže pedagog nezjistí podstatné informace, je na místě zapojení odborníka. Nedoporučuje se kontaktovat jen lékaře nebo pedagogicko-psychologickou poradnu, kam by mělo být dítě doprovázeno zákonným zástupcem. Doporučuje se kontaktovat především OSPOD, pod který oblastně škola náleží. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010, s. 36-43)

Celou tuto pasáž pak mohu uzavřít sdělením z této metodiky, které uvádí: „Pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení, pokud má podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).“ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010, s. 42-43)

To, že k týrání školních dětí dochází velmi často, a že naše školství není výjimkou tohoto smutného fenoménu, zajisté potvrdím v následující části práce, kde shrnu statistická data orgánu sociálně-právní ochrany dětí právě ve vztahu k týrání.

6.3 Týrané, zanedbávané a zneužívané děti ve statistice

V úvodu této práce jsem si stanovila jako cíl, že popíši jednak domácí násilí v rodinách, proč k němu dochází, a jak se projevuje na dětech se zaměřením na syndrom CAN a jednak popsat, jaký je vztah školy k otázce domácího násilí páchaného na dětech, včetně

možností intervence. Proto, abych zdůraznila důležitost této problematiky, především její vnímání v prostředí školy, rozhodla jsem se, provedu analýzu statistických výstupů týkajících se této problematiky. Již na úvod této kapitoly musím uvést, že pro rozbor problematiky jsem si vybrala podle mého názoru nejrelevantnější souhrnné údaje a to ze sumáře výkazu oddělení sociálně-právní ochrany dětí, které jsou obsaženy v Ročním výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí a jsou uveřejňovány Ministerstvem práce a sociálních věcí. Pro analýzu jsem použila výkaz dat za kalendářní rok 2011 a to z toho důvodu, že ke dni zpracování nebyl stále uveřejněn výkaz za rok 2012.

V prvé řadě považuji za důležité zmínit, že ve statistikách jsou obsaženy výstupy z jednotlivých oddělení sociálně-právní ochrany dětí, které jsou jednoznačně nejpožádánějšími institucemi pro práci s těmito dětmi u rodin, kterých se tato problematika týká. Ve statistikách jsou obsaženy údaje týkající se tělesného týrání, psychického týrání, sexuálního zneužívání, dětské pornografie a prostituce a zanedbávaných dětí. U zanedbávaných dětí se jedná o výstup z počtu případů, kdy bylo v roce 2011 zjištěno zanedbávání dětí, ke kterému nedocházelo v souběhu s týráním nebo zneužíváním dětí, nebo které nedosahovalo intenzity týrání dětí, jedná se tedy např. o případy zanedbávání výživy dětí, zanedbávání školní docházky dětí, zanedbávání lékařské péče apod. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012)

V roce 2011 je tedy celkem evidováno 6642 případů, kdy došlo k týrání dětí. Pokud budu dále hovořit o týrání dětí, bez bližší specifikace způsobu, tak se jedná o všechny způsoby uvedené výše tj. tělesné týrání, psychické týrání, sexuální zneužívání, dětskou pornografii, dětskou prostituci a zanedbávané děti. V případě termínu dítě, pak mám na mysli osobu, která ještě nedosáhla hranice věku 18 let a je tedy za dítě považována. (Česko, 2009) Z tohoto celkového počtu pak bylo 3316 týraných chlapců, což činí podíl 49,9 % z celkového počtu. Týraných dívek bylo tedy 3326, což činí podíl ve výši 50,1 % a můžeme zhodnotit, že z tohoto pohledu není v ČR výrazný rozdíl mezi pohlavím dítěte, které je týráno. Tato struktura je obsažena v příloze č. 1, jejíž součástí je graf č. 1. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012)

V další fázi jsem se věnovala sociálnímu prostředí, ze kterého týrané dítě pochází a přehled této struktury je vyobrazen na grafu č. 2 v příloze č. 2. Podrobněji se budu věnovat dvěma sociálním skupinám s největším počtem případů a to úplnou rodinou a rodinou neúplnou, bez otce. Z celkového počtu 6642 týrání se objevilo týrání v **úplné rodině** ve 2702 případech, což činí téměř 40,7 %, přičemž z tohoto počtu bylo celkem týráno 1349 chlapců

(49,9%) a 1353 dívek (50,1%). Zde jednoznačně dominuje zanedbání dětí a to celkem s 1536 případy (chlapci i dívky) a podíl zanedbávání v úplných rodinách představuje hodnotu 56,8 %. Dalším výrazným způsobem týrání v úplných rodinách je týrání psychické, ke kterému došlo celkem u chlapců i dívek v 554 případech a na celkovém týrání se tento způsob podílí 20,5 %, přičemž psychicky týraných hochů bylo 278 a dívek 266. Třetí pozici tohoto smutného žebříčku si drží týrání tělesné s 416 případy a podílem téměř 10,7 %. U tohoto způsobu týrání bylo týráno celkem 289 chlapců, což představuje v této kategorii hodnotu téměř 69,5 % a 127 dívek (30,5 %). Následuje sexuální zneužívání s počtem 316 případů

a podílem na celkovém týrání ve výši 11,7 %. Zde se zase poměr sexuálně zneužívaných podstatně otočil a dívky dosahují hodnoty 243 případů tj. 76,9 % oproti 73 chlapcům (23,1 %). Následuje dětská pornografie s 15 případy, kde bylo zneužito 10 dívek a 5 chlapců a dětská prostituce s 2 případy chlapců. Pokud jde o týrání v **neúplné rodině bez otce**, tak zde je evidováno celkem 2404 případů, což činí z celkového počtu podíl 36,2 %. V tomto sociálním prostředí bylo týráno 1214 chlapců (50,5 %) a 1190 dívek (49,5 %). Stejně jako v rodině úplné, tak i zde je nejčastější výskyt zanedbání dítěte, celkem v 1716 případech a podíl zanedbávání proti ostatním způsobům týrání je 77,9 %. Z počtu 1716 zanedbání bylo 946 chlapců (55,1 %) a 770 dívek (44,9 %). V tomto sociálním prostředí však na druhém místě nalezneme v roce 2011 sexuální zneužívání s celkem 240 případy a podílem 10 %. Z tohoto počtu 240 případů však je alarmující hodnota představující zneužívané dívky, které činí 189 případů, tedy 78,8 %. Chlapci byli zneužívání v 51 případech tj. v 21,2 %. Následuje týrání psychické s 223 případy a podílem 9,3 %. V tomto případě je podíl chlapců a dívek téměř totožný, tedy 111 psychicky týraných chlapců (49,8 %) a 112 dívek (50,2 %). Třetí pozice patří týrání tělesnému s celkovým počtem 208 případů a podílem na celkovém počtu týrání v tomto sociálním prostředí ve výši téměř 8,7 %. I zde je patrná téměř shoda v počtu týraných chlapců a dívek, kdy chlapců bylo takto týráno 102 (49 %) a dívek 106 (51 %). Následuje dětská pornografie se 14 případy (4 chlapci, 10 dívek) a dětská prostituce se 3 případy pouze dívek. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012)

Další analýzu jsem provedla ve vztahu ke způsobům týrání a pohlaví dětí. Výše jsem uvedla, že celkem za rok 2011 bylo týráno 3316 chlapců. Z této hodnoty patří největší podíl opět zanedbávání s 2270 (68,5 %), následuje psychické týrání se 479 případy (14,4 %), tělesné týrání s 388 případy (11,7 %), sexuální zneužívání ve 166 případech (5 %), dětská pornografie v 10 případech (0,3 %) a ve třech případech se jednalo o dětskou prostituci

(0,1 %). Tyto informace jsou pak znázorněny v příloze č 3, grafu č. 3. Následující rozbor pak logicky bude patřit dívkám, které byly v roce 2011 týrány v 3326 případech. I zde má převahu zanedbávání s celkovým počtem 1833 případů (55,1 %), dále dochází proti chlapcům ke změně pořadí a následuje sexuální zneužívání s 640 případy (19,2 %), dále pak psychické týrání s 474 případy (14,3 %), tělesné týrání v 350 případech (10,5 %), dětská pornografie ve 23 případech (0,7 %) a dětská prostituce s 6 případy (0,2 %). Grafické zobrazení u dívek je v příloze č. 4, grafu č. 4. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012)

Protože mým zájmem je zdůraznit potřebu informovanosti o týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětech v prostředí školy, tak následující výstupy jsou strukturovány nejen podle pohlaví, ale zejména podle věkových kategorií, tak aby bylo patrné, v jakém věku děti dochází k největšímu výskytu týrání. Grafické výstupy jsou pak v příloze č. 5, grafu č. 5 a příloze č. 6, grafu č. 6. Nejprve tedy analyzujeme **chlapce**. Z celkového počtu 3316 týraných chlapců je jich 176 týráno do 1 roku věku (5,3 %), mezi 1 až 3 rokem života je to však již 437 chlapců (13,2 %), v období mezi 3 – 6 rokem života, tedy v době, kdy zpravidla většina dětí navštěvuje první vzdělávací instituci a to mateřskou školu se jedná již o 625 případů (18,8 %). Následující kategorie je v intervalu od 6 do 15 let a pokrývá tedy zejména období povinné školní docházky. Zde bylo v roce 2011 evidováno již 1708 případů týrání chlapců (51,5 %) a již nyní je zřejmé, že se jedná o nejrizikovější skupinu ohrožených dětí – chlapců. Poslední skupinou jsou chlapci ve věku 15 – 18 let, tedy v období navštěvování středoškolského vzdělávání a zde bylo evidováno 370 případů týrání (11,2 %). Nyní následuje stejná analýza, ale **dívek**. Zde bylo evidováno celkem 3326 případů týrání. Věkovou kategorii do 1 roku představuje 177 případů (5,3 %), v kategorii od 1 roku do 3 let evidujeme 368 případů (11 %), následuje stejně jako u chlapců kategorie mezi 3 a 6 rokem života spojená s institucí předškolního vzdělávání, kde je evidováno v případě dívek celkem 542 případů (16,3 %). Rovněž u dívek můžeme s jistotou potvrdit, že nejrizikovější kategorie je ve věku od 6 do 15 let, kde bylo evidováno 1775 případů (53,4 %) a následuje skupina dívek v rozmezí mezi 15 – 18 rokem života s 464 případy (14 %). (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012)

Z provedené analýzy tedy vyplynulo, že k největšímu a nejvýznamnějšímu počtu případů týrání dochází z hlediska sociálního prostředí nejen v rodinách úplných, ale také v neúplných, zejména v těch bez otce. Samozřejmě nelze opomenout ani v pořadí třetí prostředí a to rodinu doplněnou o otce, kde se počet týrání v roce 2011 zastavil na celkové hodnotě 965 případů. První dvě skupiny jsou však výrazně dominující. Z hlediska pohlaví lze analýzu vyhodnotit téměř shodně, protože rozdíl mezi týranými chlapci a dívkami co do počtu

je zanedbatelný. Rozdíl však panuje ve struktuře způsobů týrání. Zatímco u obou pohlaví je na prvním místě zanedbávání, tak zejména druhá a třetí pozice není shodná. Zatímco u chlapců je to na druhé pozici psychické, na třetí tělesné týrání a na čtvrté sexuální zneužívání, tak u dívek je na druhé pozici sexuální zneužívání před psychickým týráním a týráním tělesným. Dětská pornografie a prostituce pak shodně zauímají předposlední a poslední pozici u obou pohlaví. Pokud jde o věkovou strukturu, tak je rozebrána v odstavci výše a je patrné, že i směrem k pedagogické veřejnosti musí vysílat signál k minimálně bdělosti, protože jsou to právě učitelé a pedagogičtí pracovníci, kteří s nejhroženější skupinou často pracují a mohou tak tyto závažné případy odhalit a pomoci při ochraně zdraví nebo života týraných dětí. Vždyť jen součet týraných chlapců a dívek v období 6 – 15 roka života, tedy v období povinné školní docházky činí 3483 případů, tj. 52,4 % z celkového počtu 6642 případů, a pokud doplníme ještě děti v období předškolního vzdělávání, tak se dostáváme k hodnotě 4650 případů, a to je již 70 % podílů na celkové hodnotě. Samozřejmě i po splnění základní povinné školní docházky navštěvují děti zpravidla instituce středního vzdělávání, kdy o doplnění této položky jsme již na alarmujícím počtu 5484 případů a téměř 82,6 % podílu z celkového počtu týrání. Pokud bychom pak velmi zjednodušeně chtěli spočítat průměr na jednotlivé kraje, tak při hodnotě 5484 případů týrání dětí věkem navštěvujících vzdělávací instituce, tak průměrný počet týrání na jednotlivé kraje činí 392 dětí, tj. více jak 1 týrané dítě každý den včetně sobot a nedělí v každém z krajů v České republice.

Závěr

V úvodu mé práce jsem uvedla důvody, které mě vedly k tomu, že jsem si jako téma kvalifikační práce zvolila zrovna tuto problematiku. Mým cílem bylo popsat jednak domácí násilí v rodinách, proč k němu dochází, a jak se projevuje na dětech se zaměřením na syndrom CAN a jednak popsat, jaký je vztah školy k otázce domácího násilí páchaného na dětech, včetně možností intervence. Ale hlavně jsem chtěla sama proniknout hlouběji do této problematiky, především z důvodů vlastního zájmu vztahujícího se k mému případnému budoucímu profesnímu zaměření, neboť praxe, kterou jsem díky studiu na Univerzitě Palackého v Olomouci vykonala u orgánu sociálně-právní ochrany dětí, mne v tomto směru výrazně ovlivnila. O to více, když jsem se v nedávné době stala sama matkou a také díky tomu, že se již s manželem starám o dítě, které má manžel z prvního manželství. Myslím si,

že tato práce mi objasnila mnoho otázek, a také mi dala dobré povědomí, jaké projevy mohou naznačovat, že se něco v křehké duši dítěte děje. V práci jsem popsala, proč vlastně dochází k násilí v rodinách, jaké je jeho historické ukotvení, jak bylo vnímáno dříve a nyní. Popsala jsem dvě, z podle mě nejzásadnějších skupin násilí páchaného v rodinách, a to domácí násilí a syndrom CAN, přičemž jsem zde vysvětlila příčiny vzniku těchto společensky nežádoucích jevů, jejich znaky, formy jakými jsou páhány a zejména jaké mají důsledky. Podnikla jsem také krátkou právní propedeutiku v oblasti ochrany práv dítěte a jejich ukotvení v právním systému České republiky.

Jako matku a studentku Pedagogické fakulty mě však i zajímal již od počátku právě kontext pedagogický. Kladla jsem si otázku, jak vlastně škola chápe problematiku především týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí a zda má vůbec mechanismy, jak je odhalit a jak poskytnout pomoc. Jsem přesvědčena, že studiem této problematiky jsem našla svou odpověď a v práci se mi podařilo popsat jednak legislativní ukotvení této problematiky ve školství včetně návodů či metodik, které jsou určeny k této problematice. Dospěla jsem k závěru, že učitelé, jejichž práce je opravdu nelehká a podle mě v současné době je jejich práce co do společenského významu nedocenená, se rozhodně nenacházejí v lehké situaci. Musí prokázat velké mistrovství a to nejen v oblasti sebeovládání, ale i v oblasti pedagogické a poradenské, aby dokázali svým žákům pomoci. Každopádně, jak tato práce dokazuje, existují návody a metodiky, které mohou být a zajisté jsou nejen pro pedagogy dobrým vodítkem, jak v těchto těžkých chvílích reagovat. Sama za sebe musím ocenit zejména Metodické doporučení k primární prevenci na školách, které podle mě může být právě tím hlavním základním vodítkem pro každého učitele v konkrétních situacích při výskytu rizikového chování nebo sociálně patologických jevů. Pro dokreslení důležitosti problematiky týraných dětí jsem se rozhodla analyzovat statistický výstup orgánu OSPOD zpracovaný v sumáři Ministerstva práce a sociálních věcí a opět ze svého pohledu musím říct, že takové výsledky jsem sama nečekala. Protože se považuji za osobu poměrně s velkým citem pro empatii, tak musím přiznat, že chvílemi mě při zpracovávání údajů doslova až mrazilo. Jedná se sice o výstupy za rok 2011, ale jejich výsledky jsou zajisté alarmující a jen podtrhují důležitost potřebné informovanosti zejména pedagogických pracovníků, protože podíl zjištěných týraných dětí navštěvující jen základní vzdělávání ve výši 52,4 % je nepřehlédnutelný. Pevně věřím, že i tato práce může díky své dostupnosti poskytnout zásadní informace o tom, jak se projevuje týrání u dětí a také že může poskytnout alespoň základní

návod, jak v těchto situacích reagovat. Pokud to bude mít za následek, že tato práce pomůže být jednomu dítěti, tak můžu říct, že opravdu měla smysl.

Použité zkratky

OSPOD – orgán (oddělení) sociálně právní ochrany dětí

PPP – pedagogicko-psychologická poradna

SPC – speciální pedagogické centrum

SVP – středisko výchovné péče

Seznam literatury a zdrojů

- ANON, nedatováno. *Fenomén „domácí násilí“*. [Intranet Policie České republiky]. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://web.ol.sm/Vyvoj_ol/kraj/stranky-utvaru/vnejsi_sl/ospp/dom_nasili/soubory/fenomen_dn.pdf.
- ANTIER, Edwige, 2004. *Agresivita dětí*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-808-2.
- BENTOVIM, Arnon, 1998. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-629-3.
- ČERMÁK, Ivo, 1998. *Dětská agrese*. 1. vydání. Brno: Cerm. ISBN 80-7204-098-7.
- ČESKO, 1963. Zákon č. 99 ze dne 14. prosince 1963 Občanský soudní řád. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. ©AION CS 2010-2013 [cit. 2013-02-23]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>.
- ČESKO, 1993. Zákon č. 2 ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 1, s. 017. Dostupný také z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.
- ČESKO, 1999. Zákon č. 359 ze dne 09. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. ©AION CS 2010-2013 [cit. 2013-02-20]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.
- ČESKO, 2004. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 19, s. 10262 - 10324. Dostupný také z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2004. *Forenzní psychologie*. 1. vydání. Pelhřimov: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila, 2008. *Moderní psychologie pro právníky*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2207-8.
- DOUBRAVA, Lukáš, 2005. Škola může významně pomoci týraným dětem. In: *Učitelské noviny*. č. 38/2005 [online]. [cit. 2013-03-06]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=3943>.
- DUNOVSKÝ, Jiří, 1986. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. 1. vydání. Praha: SEVT.
- DUNOVSKÝ, Jiří, Zdeněk DYTRYCH, Zdeněk. MATĚJÍČEK a kol., 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-192-5.

- EDELSBERGER, Ludvík a kol., 2000. *Defektologický slovník*. 3. upravené vydání. Praha: Nakladatelství H& H. ISBN 80-86022-76-5.
- FEDERÁLNÍ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ, 1991. Sdělení č.104/1991 Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o právech dítěte. Úmluva o právech dítěte. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. ©AION CS 2010-2013 [cit. 2013-02-23]. Dostupné také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>.
- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vydání Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FROMM, Erich, 1997. *Anatomie lidské destruktivity. Můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* 1. vydání Praha: Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 80-7106-232-4.
- GIDDENS, Anthony, 1999. *Sociologie*. Přeložil Jan JAŘAB. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- GJURIČOVÁ, Šárka a KUBIČKA, Jiří, 2009. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2390-7.
- HUBÁČKOVÁ, Jitka, 2007. Syndrom CAN: Definice a rizikové faktory. In: *zkola.cz*. [online]. ©2003 – 2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/rodiceaverejnost/socialnepatologickejevyajejichprevence/tyranizaceuzivaniazanedbavanidetiidospelych/syndromcan/default.aspx>.
- KLEVETOVÁ, Dana a DLABALOVÁ, Irena, 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Grada Publishing. ISBN 978-80-247-216-99.
- KLIMEŠ, Lumír, 1981. *Slovník cizích slov*. 2. upravené vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KOHOUTEK, Rudolf a kol., 1998. *Základy sociální psychologie*. 1. vydání. Brno: CERM, Akademické nakladatelství. ISBN 80-7204-064-2.
- KUBÁLKOVÁ, Petra a ČÁSLAVSKÁ WENNERHOLM, Tereza (eds.), 2010. *Ženy a česká společnost. Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking + 15)*. 1. vydání. Praha: Otevřená společnost, o.p.s. ISBN 978-80-87110-19-5.
- LANGMAIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana, 2006. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1284-9.
- LORENZ, Konrad, 2003. *Takzvané zlo*. 2. vydání. Praha: Academia. ISBN 80-200-1098-X.

- MARKOVÁ, Eva, VENGLÁŘOVÁ, Martina a BABIAKOVÁ, Mira a kol., 2006. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1151-6.
- MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2004. Národní zpráva o rodině. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/898>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2010. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (č.j. 21291/2010-28). In: *msmt.cz* [online]. ©2006-2012 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20274>.
- MŮLPACHR Pavel, 2001. *Sociální patologie*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2511-5.
- NAKONEČNÝ, Milan, 1999. *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Academia. ISBN 80-2000-0690-7.
- NOVÁK, Tomáš a DVOŘÁČKOVÁ, Blanka, 2009. *Vztah otce a dcery*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2078-4.
- ONDREJKOVIČ, Peter a kolektiv, 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: vydavateľstvo SAV. ISBN 978-80-224-1074-8.
- PEŠOVÁ, Ilona a ŠAMALÍK, Miroslav, 2006. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Grada Publishing. ISBN 80-247-1216-4.
- REICHEL, Jiří, 2008. *Kapitoly ze systematické sociologie*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2594-9.
- SEDLÁŘOVÁ, Petra a kol., 2008. *Základní ošetrovatelská péče v pediatrii*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1613-8.
- STOPNÁSILÍ.CZ, 2007. Jak podpořit dítě In: *Stopnasilí.cz* [online]. [cit. 2013-02-23]. Dostupné z: <http://www.stopnasili.cz/verejnost/dn-pro-pedagogy-a-vychovne-poradce-zs/jak-podporit-dite.html>.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3181-0.

- ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol., 2011. *Krizová intervence pro praxi*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2624-3.
- UNICEF.CZ, nedatováno. O nás. In: *unicef.cz* [online]. ©2004 – 2013 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www.unicef.cz/o-nas>.
- VANÍČKOVÁ, Eva, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Hana PROVAZNÍKOVÁ, 1995. *Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7184-008-4.
- VANÍČKOVÁ, Eva, 2009. *Interpersonální násilí na dětech*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-001-8.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2008. 1139/2008 Usnesení č. 1139/2008 Vlády České republiky ze dne 3. září 2008 k Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 – 2018. Národní strategie prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 – 2018, uvedený v části III materiálu č.j. 1356/08. In: *Věstník vlády pro orgány krajů a orgány obcí*. Částka 5, s. 90-95. Dostupný také z: <http://www.mvcr.cz/clanek/vestnik-vlady-pro-organy-kraju-a-organy-obci-rok-2008.aspx>.
- VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan (eds.), 2008 *Sociální psychologie*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1428-8.
- WEISS, Petr a kol., 2005. *Sexuální zneužívání dětí*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-0929-5.

Seznam příloh

Příloha č. 1

Graf č. 1: Počty týraných dětí podle pohlaví v roce 2011

Příloha č. 2

Graf č. 2: Počty týraných dětí v roce 2011 podle struktury sociálního prostředí rodiny

Příloha č. 3

Graf č. 3: Počet týraných chlapců v roce 2011 podle způsobů týrání

Příloha č. 4

Graf č. 4: Počet týraných dívek v roce 2011 podle způsobů týrání

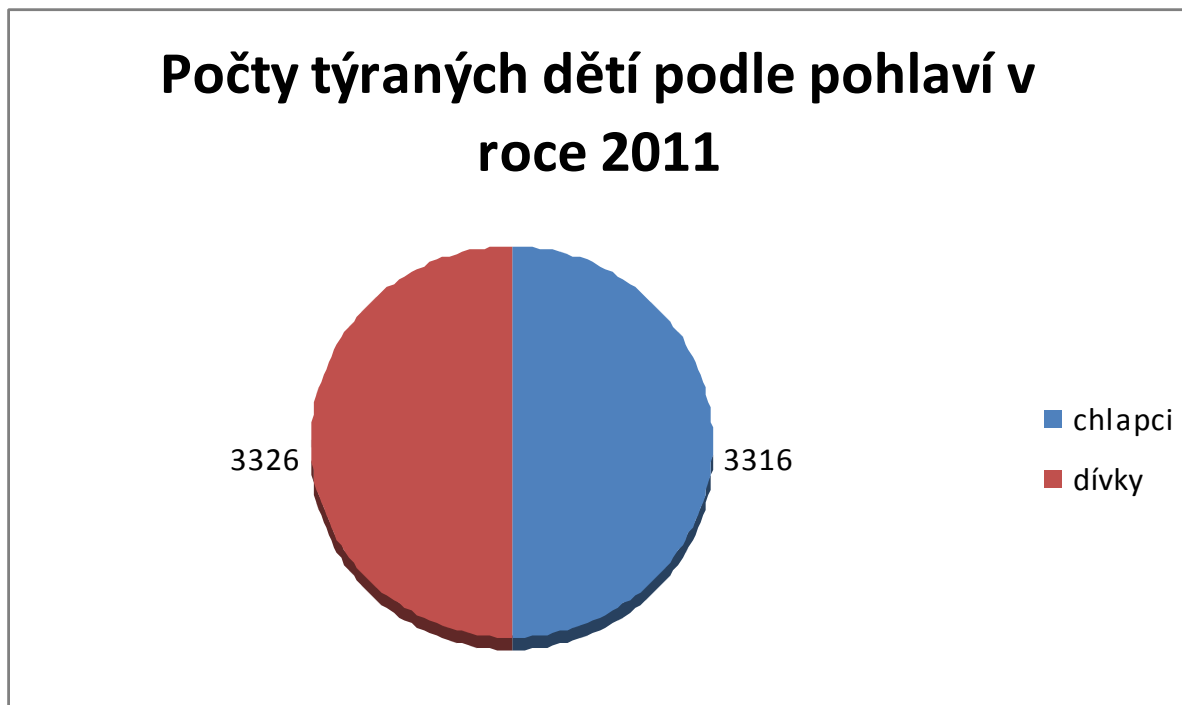
Příloha č. 5

Graf č. 5: Struktura týraných chlapců podle věku v roce 2011

Příloha č. 6

Graf č. 6: Struktura týraných dívek podle věku v roce 2011

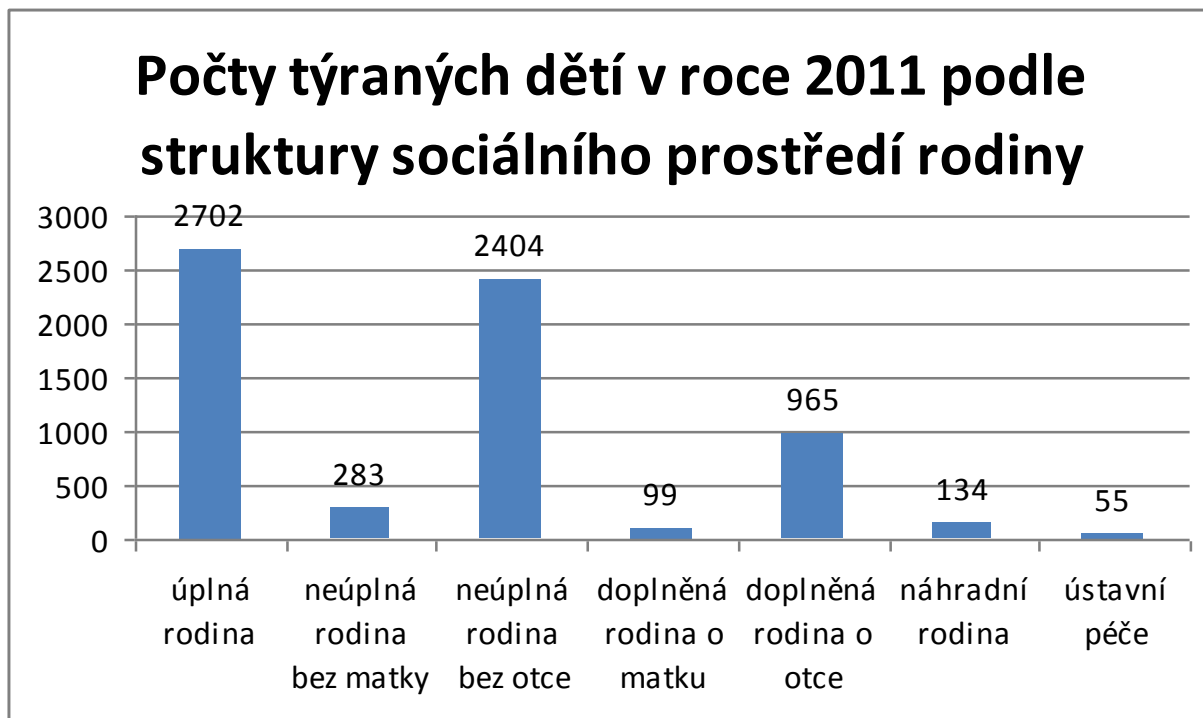
Příloha č. 1

Graf č. 1: Počty týraných dětí podle pohlaví v roce 2011

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

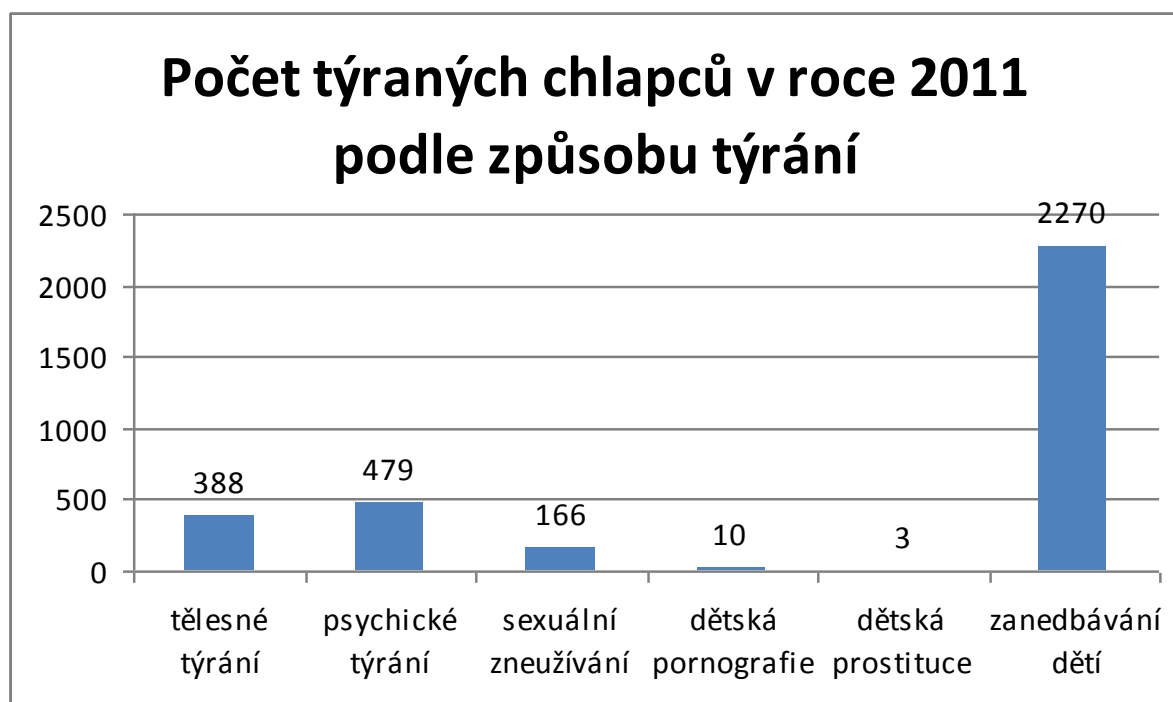
Příloha č. 2

Graf č. 2: Počty týraných dětí v roce 2011 podle struktury sociálního prostředí rodiny

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

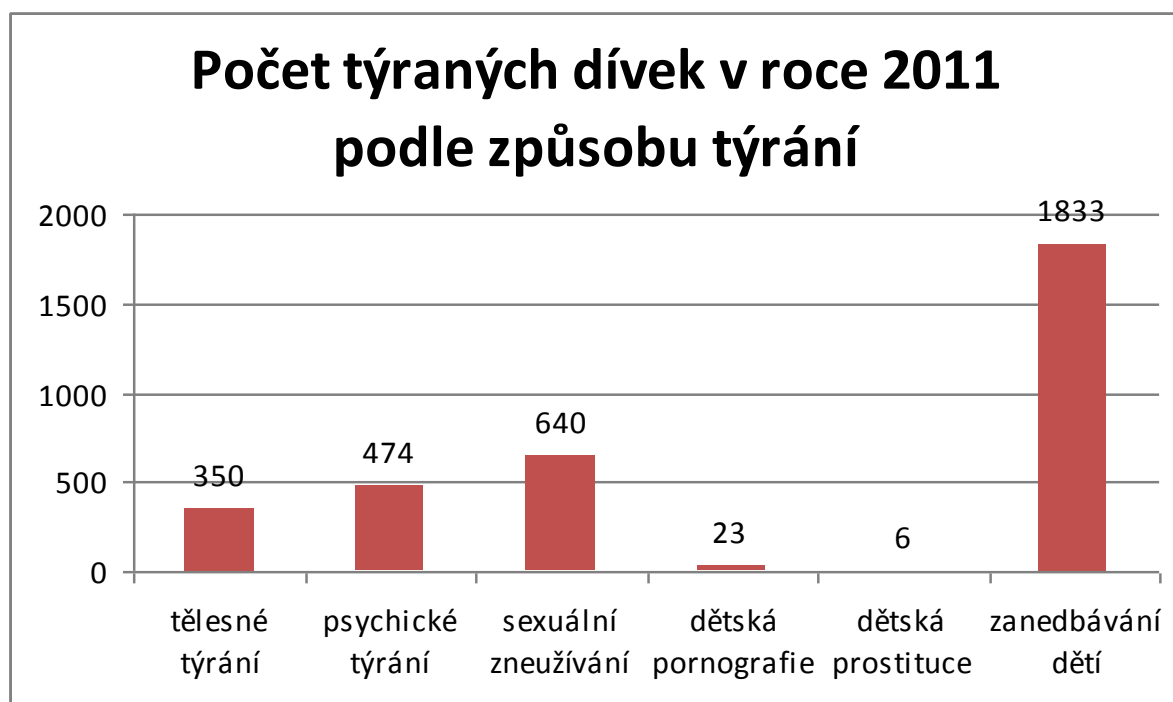
Příloha č. 3

Graf č. 3: Počet týraných chlapců v roce 2011 podle způsobů týrání

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

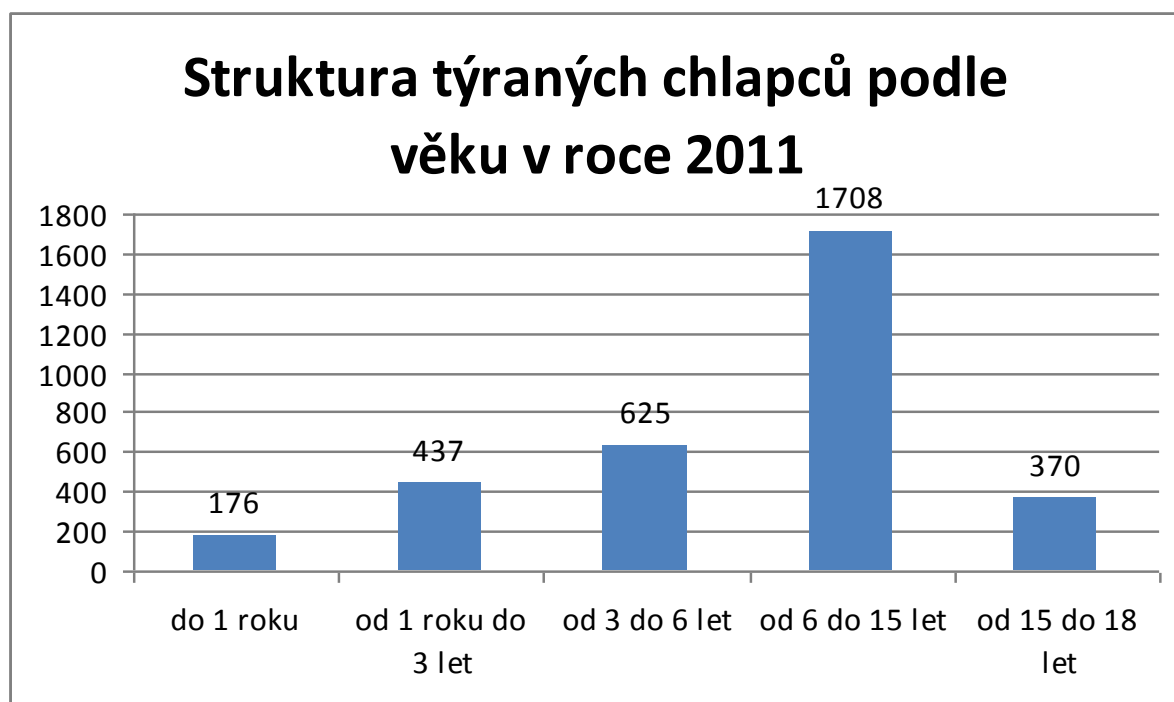
Příloha č. 4

Graf č. 4: Počet týraných dívek v roce 2011 podle způsobů týrání

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

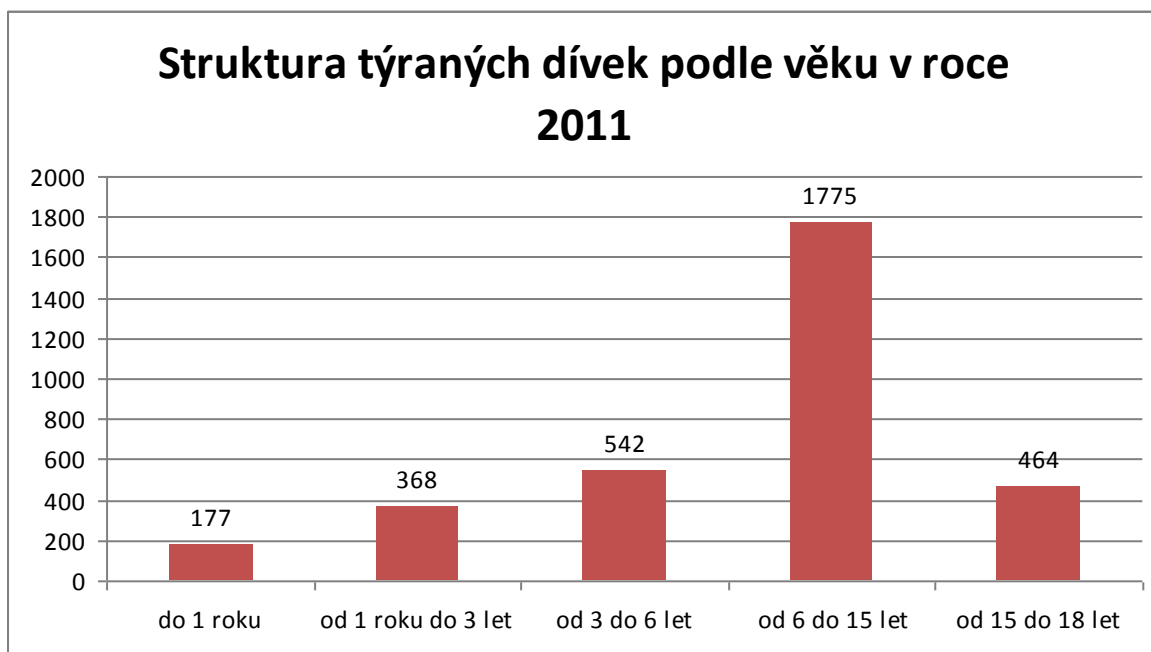
Příloha č. 5

Graf č. 5: Struktura týraných chlapců podle věku v roce 2011

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

Příloha č. 6

Graf č. 6: Struktura týraných dívek podle věku v roce 2011

Zdroj: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Pavčina Jordanova
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Vliv násilí v rodině na vývoj dítěte a jeho projevy v pedagogickém kontextu
Název v angličtině:	Influence of family violence on child development and its manifestations in the educational context
Anotace práce:	Cílem práce je popsat jednak domácí násilí v rodinách, proč k němu dochází, a jak se projevuje na dětech se zaměřením na syndrom CAN a jednak popsat, jaký je vztah školy k otázce domácího násilí páchaného na dětech, včetně možností intervence. Součástí práce je analýza statistického výstupu orgánu OSPOD zpracovaný v sumáři Ministerstva práce a sociálních věcí v ČR za rok 2011.
Klíčová slova:	Násilí, agrese, rodina, funkce rodiny, domácí násilí, dítě, týrání, zneužívání, zanedbávání, syndrom CAN, práva, ochrana, škola, poradenské služby, prevence, minimální preventivní program.
Anotace v angličtině:	The aim of work is to describe both home violence in families, why it happens and how the violence affects children who are focused on syndrom CAN. Furthermore the aim is also to describe the relationship of the school to the issue of home violence against children, including possibility of intervention. Part of this work is analysis of statistical information of institution OSPOD. This analysis is treated in summary of Ministry of labour and social affairs for the year 2011.
Klíčová slova v angličtině:	violence, aggression, family, function of the family, home violence, child, torture, abuse, neglect, syndrom CAN, law, protection, school, consultancy services, prevention, minimum preventive program
Přílohy vázané v práci:	6 příloh
Rozsah práce:	68
Jazyk práce:	český